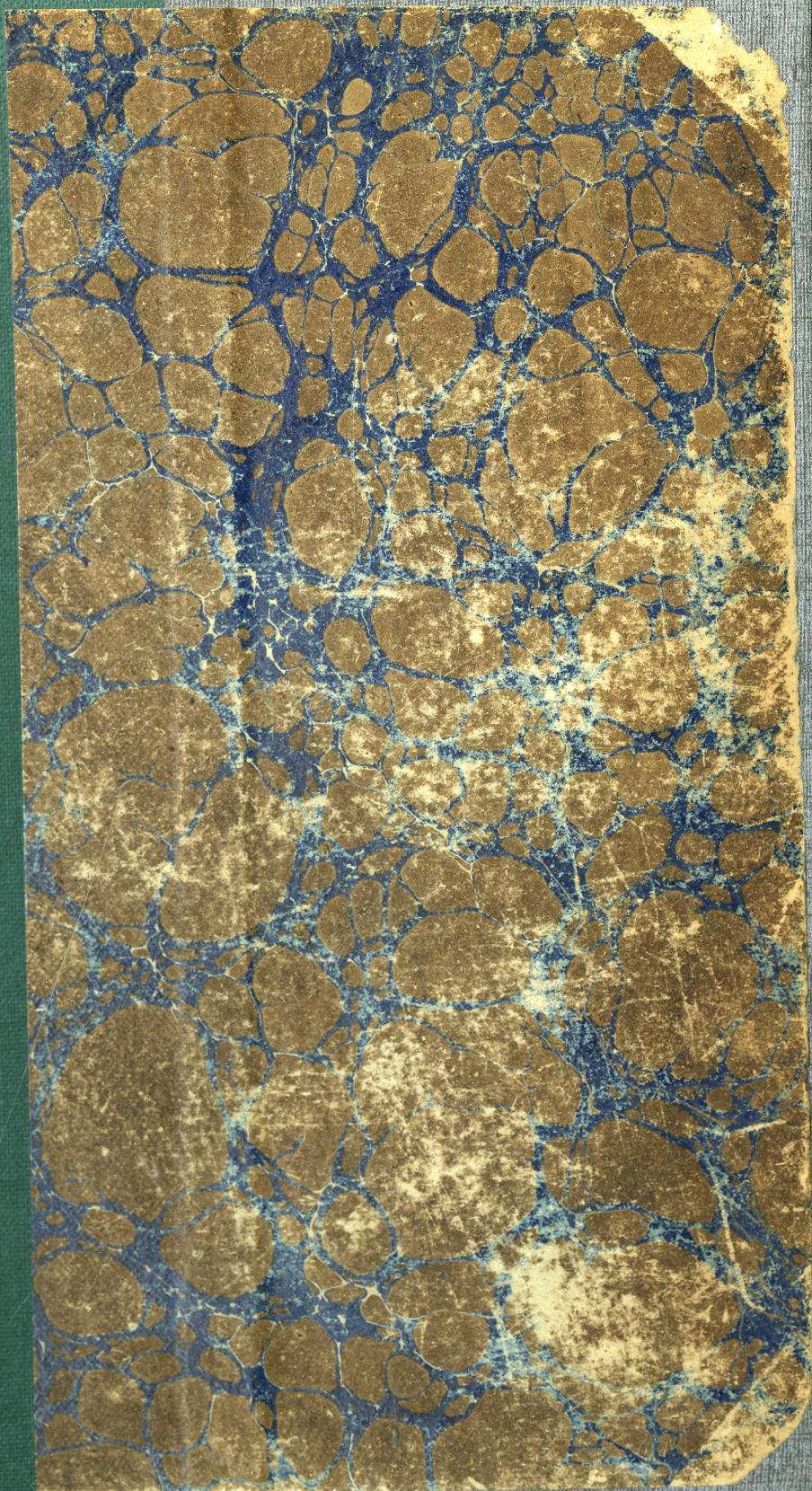

Politikai
röpiratok

154.

154
1371

A ZSIDÓ KÉRDÉS

MAGYARORSZÁGON.

IRTA

FARKAS ÖDÖN.

6.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS

1881.

Ára 60 kr.

NEMZETI KÖNYVTÁR.

MAGYAR REMEKIRÓK NÉPSZERŰ KIADÁSA

Szerkeszti

ABAFI LAJOS.

I. Kazinczy Ferenc összes költeményei. I. kötet. Ára füzve 1 frt 20 kr., barna vászonkötésben, piros metszéssel . . .	1.80
II. Mikos Kelemen: Mulatságos napok. Beszély cycilus. 1 frt 20 kr. kötve . . .	1.80
III. Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. 1 frt 50 kr., kty.	2.10
IV. Kármán József művei. I. kötet. (Faunv hagyományai stb.) 1 frt, kötve . . .	1.60
V. Vitkovics Mihály költeményei. 80 kr., kötve . . .	1.40
VI. Vitkovics Mihály prózai művei. 1 frt, kötve . . .	1.60
VII. Kazinczy Ferenc összes költeményei. II. kötet. 1 frt 20 kr., kötve . . .	1.80
VIII. Vitkovics Mihály válogatott levelei. 1 frt, kötve . . .	1.60
IX. gróf Zrinyi Miklós szigeti veszedelme és kisebb költeményei. 1 frt 20 kr., kötve . . .	1.80
X. Mikos Kelemen Törökországi levelei. 1 frt 80 kr., kötve . . .	2.40
XI. Dayka Gábor költeményei. 1 frt., kötve . . .	1.80
XII. Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek. 1 frt 80 kr., kötve . . .	2.40
XIII. Kármán József művei. II kötet. (Vegyes írások, levelezések.) 1 frt 60 kr., kötve . . .	2.26
XIV. Csokonai Mihály összes művei. Bevezető kötet: Csokonai Vitéz Mihály. (Élet és jellemrajz.) Irta Haraszti Gyula. 1 frt 60 kr., kötve . . .	2.20
XV. Katona József összes művei. I. kötet: Bánk-bán. Jeruzsálem pusztulása. Luca széke 1 frt 40 kr., kötve . . .	2.—
XVI. Katona József összes művei. II. kötet. Ziska. Mougatori Veronka István király. 1 frt 40 kr., kötve . . .	2.—
XVII. Sárosy Gyula összes művei. I. kötet. Arany Trombita és egyéb hazafias költemények. 1 frt 20 kr., kötve . . .	1.80
XVIII. Dugonics András: Bátori Mária. Endrődi Sándor tanul- mányával Dugonicsról. 1 frt 50 kr., kötve . . .	2.10
XIX. Katona József összes művei. III. kötet. A borzasztó torony. Aubigny Clementia. A Mombelli grófok. 1 frt 40 kr., kötve . . .	2.—
XX. Sárosy Gyula összes művei. II kötet. Vegyes költemények 1 frt 20 kr., kötve . . .	1.80

Minden kötet külön kapható. Az egész gyűjtemény (eddig 80 füzet)
30 krajcáros füzetekben is megszerezhető. A pénzt előre beküldők a füzeteket bérmentve kapják kézhez.

A ZSIDÓ KÉRDÉS
MAGYARORSZÁGON.

IRTA

✓
FARKAS ÖDÖN.

BUDAPEST.
AIGNER LAJOS.

1881.

DR. BALLACI GÉZA

1.

Az emberi társadalomnak a jelen korszakban a fejlődésnek azon fokát érték már el, ahol a haladás, a már kivivott eredmények által istápolva, a régi korszakoknak e részbeni eredményeihez képest hasonlíthatlanul gyors, mondhatni rohamos. Olyan a társadalom haladása mint a hógörgeteg. Minél tovább halad, annál fokozottabban nő. A társadalom haladásának kedvező feltételei a haladás előmenetelével sokszorososan szaporodnak. A vívmányt amit ma tetlegesített, holnap már arra használja fel, hogy általa újabb vívmányokat létesítsen.

Igy lett, így fejlődött a társadalom saját magának céljává.

Öncéllá lett.

Ezért az emberiség nagy mozgalma mindinkább a társadalmi kérdések körül csoportosul az elméleti és gyakorlati téren egyaránt — vagy jobban mondva, az egyes kérdések mindinkább kiválóan társadalmi szempontból itéltetnek meg. És e kérdések csakugyan meg is érdemlik azon nagy figyelmet, amelyben azok általában részesítetnek. E kérdések alakulása, fejlődése szerint alakul és fejlődik a társadalom is és ki tagadhatja azt, hogy az emberi társadalom fejlődésének iránya egészben véve, egyszersmind minden emberi dologra, mint az egésznek részleteire, irányadó befolyással bír.

Ilyen, leginkább társadalmi természetű kérdés az, a melynek fejtegetésére e sorok szánva vannak.

Egy oly osztálynak viselt dolgai, amely osztály felépítésében, szereplésében és hatásában nagyrészt egy szervezett egésznek képez még ma is, s amely osztály számos

irányban speciális és jelentékeny befolyást gyakorol a társadalomra: az ily osztálynak viselt dolgai oly kérdést képeznek, amely méltán foglal helyet a társadalmi kérdések sorában.

Senki sem fogja tagadni, hogy azon hatás, melyet a magyar társadalomban — és némely más társadalomban is — a zsidóság részéről általában társadalmi, de különösen anyagi, pénzügyi, köz- és magán gazdasági és kereskedelmi tekintetben — de még ezeknek hatása által politikai és nemzeti érdekek szempontjából is tapasztalunk: oly kérdéssé alakul, amely minden tekintetben megérdemli a gondolkozó embereknek és a gyakorlati politikusoknak figyelmét.

Ezen kérdés — nálunk legalább — nem tartozik azon kérdések közé, amelyeket strucmadár politikával lehet megoldani.

Ez a kényelmes strucmadár-politika úgy is nagy tért foglal el a jelenleg uralkodó magyar politika körében. És pedig mily kárára a magyar államiságnak és nemzeti érdekeknek. A mai politikai rendszer a kényes kérdéseket szereti skárthban tartani. Amely kérdést megoldani nem tud, vagy hozzá fogni nem mer, azt egyszerűen ignorálja. Ily viszonyok között a sajtónak kettős kötelessége betölteni ezen kérdésekre nézve is azon lényeges szerepet, amely neki a közügyek célszerű elintézésénél és vezetésénél jutott.

Es azon kérdések között, amelyekre a sajtó ezen hivatásának betöltése már tovább nem halasztható, talán sok tekintetben lényegileg is, de a kérdés fejlődésének előhaladottsága folytán időszerűség tekintetében, a zsidó kérdés minden esetre az elsők között foglal helyet.

A strucmadár-politika ezen kérdésre nézve is megtermette már soha ki nem maradható káros gyümölcseit. Ezen kérdés teljesen elhanyagolt állapotában, a legelvetemedettebb nézeteket és ítéleteket hozta a világra. Mint minden elhanyagolt kérdésben, úgy itt is a szélsőségek kerekedtek felül. Az egyik kiirtani akarja a zsidónak meg a magvát is, vagy legalább csak száműzni őket. En-

nek a pártnak igen jó zsidó szeme van. Zsidó kérdést lát mindenben, minden bajt ide vezet vissza, s a zsidót az összes emberiség megrontására, a társadalom teljes meghamisítására tartja képesnek. Ez az egyik szélsőség. Ez a zsidó kérdés szélső pártja. Programja rövid és világos: és nem a célban téved, de az eszközökben. — A másik párt ellenkezőleg nem lát, vagy nem akar látni semmit. Nem látja a zsidóságnak az anyagi dolgokban, főleg a mi mostoha anyagi viszonyaink folytán, erkölcsileg, társadalmilag, gazdaságilag és a nemzeti érdekek szempontjából is egyaránt megvesztegető befolyását. Nem látja a zsidóságnak még mindig fenálló szeparatizmusát. Ez a párt nem védi a zsidóságot, de sőt kereken tagadja a zsidó kérdés létezését. Ezért aztán ezen olesó megoldással beéri, és nem tesz semmit. Tagadja a betegséget és nem keresi a gyógyszert. A civilizáció és kultúra köpenyébe burkolózik, és büszkén neveti ki azokat, akik zsidó kérdéstről beszélnek. Ez a másik szélsőség egy cseppel sem jobb az elsőnél, sőt talán veszedelmesebb, mert ez van ez idő szerint törvényes többségben. Ez az álcivilizátorok pártja. Pedig ezen pártban is vannak sokan, akik érzik azt, hogy a jelenlegi helyzet e tekintetben sem őszinte. Vannak itt sokan, ülnek közülök a törvényhozás padjain is, akik míg egyfelől kulturkötelességüknek hiszik Istócyt kinevetni, másfelől azonban suba alatt annál jobban szidják a zsidót. Pedig Istócynek ezek felett egy nagy érdeme az, hogy őszinte; s habár hitem szerint az eszközök megválasztásában téved is, de legalább az őszinteséget tőle senki sem fogja megtagadni.

Ily viszonyok között igen természetes, hogy ezen kérdés jelenleg az elmérgesedésnek, és tájékozatlanságnak egy bizonyos stádiumában van.

De hát tulajdonképen van-e zsidó kérdés, és miben áll az?

Zsidó kérdés tagadhatatlanul létezik minden gyengébb társadalomban, ahol a zsidóságnak a hosszas múltból máig is fenmaradt szeparatizmusa, az illető nemzet társadalmával úgyszólván szembe állani, s abban a kü-

lón karakterét fentartani főleg azon okból képes, mert az illető társadalom, különösen köz- és magán gazdasági, úgy pénzügyi zilált helyzete, de általában kulturális fejletlensége és politikai egyengesége folytán a zsidóságnak szivós magatartásával szemben elég asszimiláló erővel nem bír.

Zsidó kérdésről tehát csak oly társadalmakban lehet szó, ahol különösen az anyagi viszonyok nélkülözik az állandóságot és biztonságot, hibásak és rendezetlenek, szóval bomladozó állapotban vannak. minek folytán a zsidóság könnyen és hirtelen gazdagodni szerető természetének megfelelnek: s ezzel szemben, s leginkább ezen mostoha anyagi viszonyok folytán a társadalmi viszonyok gyengék és asszimilálásra képtelenek.

De mi képezi már most a zsidó szeparatizmusnak és egyéni gyarlóságainak alapját és eredetét?

A zsidó szeparatizmusnak eredetét és alapját azon körülmény képezi, melynélfogva a zsidó elem a majdnem két ezredéven át mindinkább erősödő keresztény társadalommal szemben, leginkább ez utóbbinak ellene oly hosszú időn keresztül alkalmazott erkölcsi, társadalmi és anyagi nyomása folytán, az emberi természet fejlődésének törvényei szerint, szeparatiztikus, és sok tekintetben ellenséges állást foglalt el; s különösen az anyagi nyomás folytán a vagyonszerzésre nézve kapzsi és nem ritkán tisztességtelen eszközöket használ: szóval a zsidó-kérdés eredetének és létezésének alapját kiválólág azon különálló helyzet képezi, melyet a zsidóság nagyban és egészben véve, a keresztény társadalomnak vallási tekintetekből származó, s ellene hosszú időn át folytatott nyomása következtében foglalt el, mi által egyszersmind elsajátította mindazon hibákat és gyarlóságokat, melyek e szektát mármár nem annyira vallási tekintetben, mint inkább társadalmilag bizonyos külön álló, s mindkét táborra nézve kényelmetlen és káros helyzetbe sodorja.

És ugyan mi képezi a zsidóság célját ezen küzdelmében és szeparatizmusában a keresztény társadalommal szemben?

Eredetileg semmi más, mint az önvédelem, a mely önvédelmet a zsidóság, a keresztény társadalom által ellene intézett hosszas és elkeseredett támadás következtében, eszközeire nézve rendkívül gyakorlativá fejlesztett ki, és szívós összetartása által igen erőssé tett.

Azt mondám az előző pontban, hogy a zsidóság küzdelmének és szeparatizmusának célja eredetileg az önvédelem volt. De csak eredetileg volt az. Mert a zsidóság ezen eredeti célt már felcseserélte. Mióta a zsidóság az emberi jogok egyenlősége szempontjából a keresztény társadalmak által a polgári jogokra nézve és társadalmilag is mindinkább felszabadítatik: ez idő óta a zsidóság oly társadalmakban, a melyek politikai, társadalmi és kulturai gyengeségük, de főleg bomladozó anyagi viszonyaik folytán erős asszimiláló erővel nem bírnak, ezen ujonnan nyert jogai által sokszorosán kiterjesztett hatáskörében, az ez által feleslegessé vált önvédelmi térről lelépve oly állást foglal el, a mely az illető nemzet és társadalom érdekeinek sok tekintetben derogál.

És kivált oly nemzet társadalmában, melynek közgazdasági helyzete gyarmati jellegű, magán gazdasági viszonyai pedig bomladozó állapotban vannak: ily társadalomban egy még tényleg különálló és anyagilag nagy befolyással bíró szektának hatása és befolyása még azon esetben is káros, ha viselt dolgaiban az anyagi érdekek kinövéseitől és gyarlóságaitól teljesen mentes is.

Már maga a különállás ténye gyengítőleg hat a társadalomra.

Erősebb társadalmak e tekintetben szóba sem jöhetnek, mert ily különállás ily társadalmakban lehetetlen. Itt zsidó-kérdés ilyen alakban nincs is. Erősebb társadalmakban egyrészt kevesebb is a zsidóság száma aránylag — mert itt nincsenek meg slendrián hirtelen gazdagodni szerető természetének megfelelő anyagi viszonyok — de meg itt a társadalom sokkal erősebb minden tekintetben, semhogy a zsidóság szeparatizmus, nagyobb, észrevehető mérvben megerősödhetne. Ily társadalomban a zsidóság

teljes beolvadása, ugyszólva elenyészése folytonosan és biztosan halad előre.

Fentebb állítottam, hogy a zsidóságnak káros irányát és gyarlóságait nagy részben a keresztény társadalmaknak ellene hosszú időn át folytatott hibás modora eredményezte. Tagadhatatlan azonban más részről, hogy vannak az embernek veleszületett tulajdonságai is. És távol legyen tőlem, hogy én a fentebbiek által a zsidóság természetének és természeti tulajdonságainak eredetére nézve kifejtett indokot kizárólagosnak akarnám feltüntetni. A zsidóságnak, mint minden népnek, lehetnek, sőt vannak is eredeti hibái, veleszületett gyarlóságai is. De azt be kell látni minden igazságos embernek, hogy a zsidóság természetének és jellemvonásainak fejlődésére nagy befolyással volt azon lealázó modor, melyet a keresztény társadalom vele szemben évszázadokon keresztül használatba vett. Mert a társadalom épen úgy nevelő iskolája az egyes osztályoknak, mint a minő nevelője az egyeseknek a család. A mint az egyesekben az egyéni tulajdonságok alakulására és fejlődésére nagy befolyással van azon modor, melyet különösen fejlődési korszakában, de később is vele szemben követnek: úgy a társadalomban a különböző osztályoknak egyéni tulajdonságai a szerint fejlődnek, s a szerint vesznek helyes vagy helytelen irányt, a mint az illető társadalom velük szemben igazságos és célszerű, vagy igazságtalan és hibás modort követ.

Igy, hogy e tekintetben példát említsek, köztudomásu a zsidóságnak azon hibája, hogy foglalkozásában a produktív irányt kerüli, s kiváló elemét e tekintetben az inproduktív, néha selejtes foglalkozások képezik. A furfangos spekulációk, és különösen a néha határozottan káros pénzüzetek képezik a zsidóságnak speciális jellemző foglalkozási körét. És ha ezen foglalkozásokon kívül érvényesíti is tevékenységét, az a foglalkozás is rendszerint inproduktív; kirí belőle a kapzsi önzés, s rendszerint nélkülözi az emberi munka egyik nemes rúgóját: a produktivitás ambícióját. És a hol a produkció szolgálatába szegődik, ott is inkább közvetítő mint producens. Innen a kereskedelemre

való hajlama is. Jobban szereti nyereséggel eladni a mit más készített, mint nyereségért dolgozni.

De hát honnan származik a zsidónak ezen természete? Eredeti veleszületett-e az, vagy csak elsajátított gyarlósága? Nem vitatom. De annyi tény, hogy azon anyagilag nyomasztó helyzet, melyben a zsidóság oly hosszú időn keresztül sínlődött, igen alkalmas az eféle gyarlóságok kifejlesztésére. Nálunk például ingatlan szerzés, a mi pedig különösen alkalmas az anyagi produktivitás ambíciójának kifejtésére — a zsidónak tiltva volt, s a legtöbb tisztességes foglalkozásból kizárattott. Egyedül a kereskedés, mely a régi korban tisztességesnek nem tekintett, hagyatott fenn részére. De itt is még mindig erős versenytársra talált a keresztény elemekben. Ily nyomasztó helyzetben egyetlen célja a szerzés lett. Kifejlődött benne azon káros szerzési ösztön, melylyel foglalkozási körének oly nagy megszorítását igyekezett paralizálni. Csoda-e ily körülmények között, ha a zsidóság anyagilag annyira elfajult, még ha eredeti természete ezen gyarlóságoktól mentes is?

Igy fejlődött ki a zsidóságnak kozmopolita természete. Nem részesült igazságos bánásmódban sehol, idegennek érezte magát mindenütt. Jelszava lett: ubi bene, ibi patria. A társadalom nem igyekezett a zsidóságot helyhez kötött anyagi érdekekkel magához fűzni. Igazán elmondhatta: omnia mecum porto. Csak zsebére dolgozott még akkor is, ha nyilvánvaló volt is a kár, ami nyereszkedése által a helyre, a hol tartózkodott, s az emberekre, akik nem felekezetéhez tartoztak — háramlott. A keresztény társadalom kizárta őtet kebeléből, ő viszont a keresztény társadalom érdekeivel nem törődött.

Igy fejlődtek, vagy inkább elfajultak a multban a zsidóságnak egyéni hajlamai és tulajdonai a keresztény társadalom iskolájában. A tulajdonoknak, amiket a keresztény társadalom ma a zsidóságban megró: jórészt szerzője is: Valóban a zsidóság a keresztény társadalomnak mind ez ideig mostoha gyermeke volt!

De a zsidóságnak a mult idők folyamán kifejlődött ezen természete minden esetre meg fog változni a kereszt-

tény társadalom által vele szemben jelenleg követett igazságos eljárás mellett.

Sőt ha a keresztény társadalom a múltban nem gyakorolt volna a zsidósággal szemben oly jelentékeny nyomást, ez esetben ezen szektának, mely tartózkodására nézve annyira szét van szórva — már régen be kellett volna olvadnia a keresztény társadalmakba. Mert hiszen a zsidóság mint nemzet már régen abdikált, s hogy a keresztény társadalomba való beolvadása mind ez ideig még teljesen nem sikerült, az nagyrészt a keresztény társadalomból való száműzetésének tulajdonítható. A zsidóság műveltebb részétől ugyanis lehetetlen megtagadni a készséget, melylyel az illető nemzethez és társadalomhoz simulni törekszik. És amily mértékben fognak a zsidóságnak személyes tulajdonságai a keresztény társadalommal folytatandó hosszabb és közvetlenebb érintkezés által kedvezőbb átalakulást nyerni, azon mértékben fogja a zsidóság önmagát emancipálni, és kiválólag ezáltal nyer alapot és biztosítékot az emancipációnak törvény által való deklarálása is.

Mert azt hinni másrésről — ami pedig nálunk, e részben fenálló kedvezőtlen viszonyainknál fogva sokaknak véleménye — hogy a zsidó elem, káros tulajdonai által elnyomhassa a keresztény társadalmat, véleményem szerint igen nagy elfogultság. Mert ezzel a zsidó elemnek, néhány milliónyi embernek oly jelentőséget tulajdonítánk, amellyel az nem bír, s amellyel hivatott volna a keresztény társadalmat az emberiség nagy versenyében legyőzni, és önmagát és saját tulajdonságait juttatni győzelemre. Ez a rezultátum pedig azon fogalmakkal, miket az emberiség nagy társadalmi és kulturális küzdelméről, annak céljáról és kimeneteléről táplálnunk kell, egyáltalában meg nem egyeztethető. Mi, akiket a zsidókérdés közvetlenül és más népeknél érzékenyebben nyom, talán hajlandók lehetünk ilyféle tévedésekre. De ha magasabb álláspontra helyezkedünk, s látjuk azt, hogy mily nagy népek állanak szemben a zsidósággal a keresztény társadalmakban, s mily beolvasztó, úgyszólván pusztító erővel bír a kereszt-

tény kultura a zsidósággal szemben is: azonnal nevetségessnek fog feltűnni ezen balga hit és félelem. E tekintetben tehát a keresztény társadalmat a zsidó szeparatizmussal szemben, általánosságban féltetni nem lehet; de lehet féltetni az oly kisebb és gyengébb nemzeteket, amelyek a zsidóság szeparatizmusával szemben kulturai, politikai és anyagi fejletlenségük és gyengeségük folytán elég beolvasztó erőt kifejteni nem képesek.

A zsidókérdés tehát a kisebb és elmaradottabb népeknek speciális társadalmi kérdése. Ezen társadalmak közzé tartozik a magyar társadalom is. Ezzel egyszersmind meg van adva a felelet azon másik kérdésre is, hogy van-e zsidókérdés nálunk?

Igenis van.

Egy német író a zsidóságról szólva egy helyen azon találó megjegyzést teszi irataiban, hogy a társadalmak megítélésére és erejük mérlegelésére a legalkalmasabb tényező azon helyzet, melyet a zsidóság az illető társadalomban elfoglal, s azon befolyás, amellyel az ott bír. Ha erős a társadalom anyagilag, erkölcsileg pedig ép és rendezett viszonyokkal bír, ez esetben a zsidóság vagy beolvad, elvész, eloszlik — vagy megszökik onnan. Ha azonban a társadalom gyenge, s ha különösen az anyagi és pénzügyi viszonyok, — mint a melyek körül a zsidóság tevékenységét kifejteni szokta — hibásak és gyengék: ily társadalmakban a zsidóság felül kerekedik, s egyéni gyarlóságai pusztitnak anyagilag és rontanak erkölcsileg.

Ezen szavak megallapítják a zsidókérdés létezését és káros hatását hazánkban is; mert azon feltételek, amelyek a fentebbiekben a zsidó befolyás káros voltára nézve érintve voltak, fájdalom mind megvannak nálunk is. Magyarországnak különösen anyagi és pénzügyi gyarmati helyzete és zilált állapota, mely úgy a közgazdaságot és állami pénzügyet, mint a magán gazdaságot és a magánosok anyagi viszonyait is megrontja, s amely körülmény más társadalmi és politikai indokok hozzájárulásával a magyar társadalmat annyira elerőtleníti: egyszersmind akadályaul szolgál a zsidóság intenzív beolvadásának, melyre képes

csak erős társadalom lehet. Ily viszonyok mellett fentartatik a lehetőség arra nézve, hogy a zsidóság a társadalmi gyenge viszonyoknál erősebb és szívósabb hibás tulajdonságait fentartsa, a társadalmi viszonyokba bevigye, s ez által magát a keresztény társadalommal szembe helyezze.

Ezen előadottakból ismét egy másik tétel folyik, az nevezetesen, hogy hazánkban, a mi speciális viszonyainknál fogva, a zsidóság beolvadása, s az általa gyakorolható káros hatás megszüntetése, az általános akadályokon kívül egy, talán emennél sokkal lényegesebb akadálylyal is bír azon mostoha anyagi és pénzügyi helyzet által, amelyben az ország Auszriával szemben van.

És itt akarva nem akarva érintenem kell egy, részben politikai kérdést is, mely döntő társadalmi befolyásánál fogva a mi zsidókérdésünkre a leglényegesebb befolyással bír: értem az országnak gyarmati helyzetét, közgazdasági és pénzügyi szolgátságát, szóval azon eszélytelen politikát, mely képes volt Magyarország gyarmati helyzetét prolongálni, ez által az anyagi viszonyok rohamos gyengülését fentartani és elősegíteni ez alapon a különben is gyenge magyar társadalom bomladozását.

II.

Azon nagyjelentőségű anyagi kérdések, melyek az Ausztriával legközelebb folytatott tárgyalásokon tíz évre elintézést nyertek, egy cseppel sem bírnak kevesebb jelentőséggel a mi különben is gyenge szociális viszonyaink folytán társadalmi tekintetben, mint anyagi érdekeink szempontjából. Aki átérti az anyagi és pénzügyi tényezőknek, a kereskedés, ipar és pénz befolyásának nagy társadalmi jelentőségét, az nem fogja kiesinyleni azon társadalmi rombolást, amelyet e tényezők részéről gyakorolható idegen befolyás az illető társadalomban előidézhet. És e tekintetben az Ausztriával kötött anyagi szerződéseink nekünk kiválólág társadalmi kérdések is.

És kiválólág társadalmi természetűek ezen kérdések akkor, midőn a magyar társadalomnak egy oly osztályáról van szó, amely osztálynak tevékenysége kiválólág azon körben mozog, amely ezen kérdéseknek mindegyikét magában foglalja.

Azon körülmény, hogy az Ausztriával kötött újabb anyagi szerződéseinkben fenhagytuk kereskedelmi, pénzügyi és ipari tekintetben a korlátlan osztrák befolyást: ezen körülmény a legerősebb akadály a annak, hogy a zsidóság, melynek tevékenysége legnagyobb részt a kereskedés és a pénzgadáság körül forog, oly mérvben mint az kívánatos volna, nem képes a magyar elembe beolvadni. S mindaddig, míg a magyar társadalomnak ezen nagy nyüge fenn fog állani, mindaddig a mi zsidóságunk, — amely különben is nagyrészt német jövevényekből áll — az Ausztria felől hozzánk betóduló kereskedelmi, ipari és pénzügyi német befolyásnak lesz szolgálatában. Ezen kö-

rülményben bírja magyarázatát a mi zsidóságunknak germanizáló befolyása is.

Nagy kár, igen nagy kár, hogy az Ausztriával fenálló anyagi viszonyainknak megvitatásánál ezen kérdéseknek nagy anyagi jelentőségeik mellett azoknak különösen reánk nézve nagy társadalmi jelentősége is nem hangsúlyoztatott. A hirlapi és parlamenti vitákból hiányzott a kérdésekre nézve a szociális momentum. A magyar társadalom érdeke itt teljesen figyelmen kívül hagyatott. A nagy Széchenyi óta nincs magyar politikus, aki az anyagi kérdések iránt különösen társadalmi és nemzeti tekintetben is kellő érzékkel bírna.

Pedig mily közel fekszenek, mily kézzelfoghatók és nyilvánvalók nálunk az idegen anyagi befolyásnak, az idegen kereskedelmi, ipari és pénzügyi hatásnak nemzeti és társadalmi rontásai és veszélyei. A mai társadalmat úgyszólván kizárólag az anyagi tényezők, az anyagi érdekek uralma jellemzi. Nem volt még korszak az emberiség történetében, amikor az anyagi érdekek úgy kifejlődve lettek volna, s azoknak oly számos tényezője mozgásba hozatott volna. S valóban tévedés nélkül állíthatni, hogy az anyagi érdekek, úgy a köz- mint a magán dolgokban úgyszólván kivétel nélkül döntő befolyással bírnak. Ezért vívnak a nagy nemzetek egymással folytonos nemzetközi harcot, munkával, tudománynyal és kereskedelmi politikával. Ha jól dedukáljuk az okokat és okozatokat, az „enyém és tied“ körül forognak a legnagyobb politikai kérdések is. A birvágó, mely nem elégíthető ki soha, mozgatja a politika kerekeit is — s amely politikát nem ez mozgat, bizony rossz politika az. És valóban egy nemzet, mely élni akar, inkább engedhet egyéb politikai jogaiból, mint anyagi függetlenségéből. Mert ezzel még amazt is megszerezheti, de e nélkül amazt is el kell vesztenie.

Ha az anyagi érdekek ily nagy szerepet játszanak a mai társadalomban, — igen természetes, hogy a társadalomnak minden tényezője azon állapotok szerint alakul, aminők az anyagi érdekekre nézve fenállanak. Ha az anyagi érdekek belterjesek és életerősek, akkor a politikai

és társadalmi összes tényezők szinte belterjes és életerős irányt vesznek. Ha azonban az anyagi viszonyok vérkeringése az országból kifelé irányul, ha az anyagi érdekek nemzetközi érintkezésükben idegen szolgátságba kerülnek: ez esetben az ország politikai és társadalmi tényezőinek menthetlenül el kell gyengülniök. Mert minden emberi erőnek és függetlenségnek, legyen az állami, társadalmi vagy egyéni, első feltétele a kenyér, és ennek fokozott alakja: a tulajdon, a gazdagság, a jólét.

Az anyagi érdekeknek ily nagy társadalmi jelentősége folytán, e részben követett gyarmati politikánk figyelembevételével mellett, nem csodálkozhatik senki, ha nálunk a magyar társadalomnak, a nemzeti érdekeknek és a magyar államiságnak oly számos ellensége tarthatja fenn magát, sőt gyakran még kényszerű törvényes védelemben is részesül.

Csak szét kell tekintenünk társadalmunkban, s azonnal látni fogjuk, hogy Magyarországnak tulajdonképpen két társadalma van. Az egyik a magyar, a másik az idegen. Csodálkozni lehet, hogy nem látják vagy nem akarják látni ezt éppen a fővárosban a kormány és a törvényhozás, ahol pedig az idegen befolyás társadalmi és nemzeti rontásainak naponként szemtanúi lehetnének. Figyelem nélkül akarom itt hagyni azonban most — minthogy e tárgyhoz nem is tartozik — azon társadalmi és politikai attentátumokat, melyeket a magyar politika silánysága folytán a nemzetiségek, vallási és társadalmi szabadságuk köpenye alatt, de még más tényezők is intéznek törvényesen vagy néha törvény ellenére is a magyar államesszme és a magyar társadalom ellen. Itt csak a magyar társadalomnak azon betegségeiről szólok, amelyeket az idegen anyagi érdekeknek befolyása és nyomása közvetlenül idéz elő. A kereskedés, ipar és pénz, de még sok tekintetben a közlekedés is az impulzust Ausztriából veszi. Különösen az utóbbira, a közlekedésre nézve közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy az oly politika, mely egyfelől oly sokat áldoz a közlekedési érdekekre, másfelől pedig a legjövédelmesebb és politikailag is a legvitálisabb vasuti

és vízi vonalakat idegen kezekben hagyja meg: az ily politika nem sok érzékkel bír az anyagi és közlekedési érdekek függetlensége iránt. Ily körülmények között nem lehet feltűnő, ha az anyagi érdekeknek nagy társadalmi befolyása nálunk úgyszólván osztatlanul idegen. Legjobban bizonyítja azt a kereskedő- és pénzvilág. Kereskedésünk még befelé sem magyar, a pénzgazdaság száalai pedig az ország határán kívül, idegen földön, idegen kezekben összpontosulnak.

Idegen földről nyerik az impulzust mind ez elemek s a függés érzete egyszersiniut bizonyos ösztönszerű vonzódást kelt az emberi természetben azon tényezők iránt, amelyek a fensőséget gyakorolják. Az anyagi érdek ezt úgy kívánja. Már pedig amilyen az anyagi érdek, olyan az ember, aki azt magáénak vallja. Olyan természetében, gondolkozásmódjában és nézeteiben.

A legkövetkezetesebb gyarmati helyzet van itt megtestesítve anyagilag és erkölcsileg egyaránt. Csoda-e ily körülmények között, ha a mi, nagyrészt különben is német jövevényekből álló zsidóságunk germanizál, ha kereskedelmi és pénzgazdasági ügyeiben s ezek által társadalmilag is, e közigazdasági tényezők fokusa felé, a mi anyaországunk felé: Bécs felé gravitál? Csoda-e, ha velünk gyarmatilag bán el és kiszipolyoz, mikor a gyarmati helyzetet magunk proklamáljuk önmagunk ellen? Hiszen az emberek első sorban gyarlók, s ne várjuk azt egy még társadalmilag teljesen nem asszimilált elemtől, hogy hazafiságban azon tényezőket felülmulja, éppen a legcsiklandósabb anyagi érdekekben, amely tényezők törvényes védői lennének az ország anyagi érdekeinek. A zsidóságot itt különösen azon vád terhelheti, hogy készségesen dobja oda magát a gyarmati helyzet által teremtett viszonyoknak. Sőt növeli is azokat természetes gyarlóságai által, hogy önző céljaira annál sikeresebben használhassa fel.

Ilyen egyik romboló jelensége zilált anyagi helyzetünknek az uzsora. Köztudomásu dolog, hogy az uzsorának egyik főtenyezője és előmozdítója a zsidó. Nemcsak az által káros itt, hogy pénzével uzsoráskodik, de különösen

káros az által, hogy majdnem kizárólag ezen szektából válnak az uzsorás kölcsönök közvetítői. Talán ezen lelkiismeretlen elvetemedett emberek még nagyobb kárt tesznek ez uton indirekte a miatt, hogy általuk a jelentelen és piszkos uzsoráskodás oly tőkék részére is lehetővé válik, amely tőkék direkte, ily közvetítők hiányában az uzsorától tartózkodnának. S valóban undorral kell elfordulni minden jobb érzésnek azon nagy erkölcsi süllyedéstől és aljas szívtelenségtől, amire a zsidóságnak egyes elvetemedett egyedei speciális bűneikben képesek.

De bármennyire megrovandók és megvetendők a zsidóságnak ezen szörnyszülöttei, még sem lehet az uzsora indokait végelemzésben kizárólag és feltétlenül e szektának személyes tulajdonaira visszavezetni. A zsidó itt nem annyira indok, mint eszköz. Eszköze a mostoha anyagi viszonyoknak, a köz- és magán gazdasági és pénzügyi helyzetnek. Mert az uzsora mindig és mindenütt köz- és magán gazdasági és pénzügyi bajokban leli indokait. A slendrián gyarmati helyzetben az uzsora kiváló talaját leli s ez is, mint számos más bajunk, az ország gyarmati helyzetében s anyagi viszonyaink bomladozó állapotában leli eredetének indokait.

Mert minden közgazdasági helyzetnek és politikának megvan saját erkölcsi hatása. Megvannak erkölcesei, megvannak bűnei. A gyarmati helyzetnek csak bűnei vannak.

A gyarmati helyzet, mely zsarol és pusztít a köz- és magán anyagi érdekek sorában egyaránt, nemesak anyagiilag káros, de veszélyes erkölcsileg is. E helyzet az erkölcsöket megrontja; a pusztulás ösztönszerű érzete az egyeseket anyagi tekintetben könnyelművé teszi, s teljesen kiirtja a takarékoság erényeit. Ha igaz az, hogy az intézmények és az uralkodó rendszer irányadó befolyással bírnak az egyesek jellemére is; ha igaz az, hogy az intézmények, a társadalom és a közintézkedések szelleme nevelő-iskolája az osztályoknak és egyeseknek: ez esetben nálunk, renyhe gyarmati helyzetünk mellett, a takarékosági erények laza állapota felett nincs mit csodálkozni. A gyarmati helyzet nyúgének okait és okozatait az anyagi viszonyok nemzet-

közi szövevényein keresztül talán nem képes mindenki követni; a nemzetközi anyagi versenyben a fizetési mérlegnek kedvező vagy kedvezőtlen voltát, s ennek a magánosok anyagi viszonyaira ható befolyását az avatatlan talán nem képes teljesen megérteni: de a kizsároló anyagi helyzetnek nyomását ösztönszerűen, de meg nyomorai és kézzelfogható pusztításai által tényleg is éreznie kell mindenkinek, azok kivételével, kik a gyarmati helyzetnek a magánvagyonra is gyakorolni szokott megingató hatását felhasználva, a hirtelen gazdagodók osztályához tartoznak. Es ezen ösztönszerű érzés, a hibás közintézkedéseknek ezen elháríthatlan nyomása teszi erkölcsi hatása által az egyeseket anyagilag könnyelművé, s ez által ólesztetnek fel és tápláltatnak az anyagi könnyelműségnek és nyomorúságnak ezerféle bűnei.

De nem akarom ezek által a magyar fajnak anyagi hibáit és könnyelműségét takargatni. Fajunknak anyagi könnyelműsége, fájdalom, sokkal nyilvánvalóbb, semhogy azt a siker reményével mentegetni lehetne. De ez nem is volna célszerű, mert a bünt, a gyarlóságot takargatni, jó célhoz nem vezethet. A fentebbiek által csak provokálni akartam arra, hogy az anyagilag különben is könnyelmű magyar nép a kizsákmányoló gyarmati politikának erkölcsi hatása mellett ezen gyarlóságát nemcsak le nem vetheri, de sőt az nála inkább megöröködik és gyarapodik. De provokálni akartam a fentebbiek által arra is, hogy azon politika képviselőinek, akik a gyarmati helyzetet tartják fent anyagi viszonyainkban, ezen politikának megvesztegető erkölcsi hatása mellett, a magyar faj anyagi könnyelműségére hivatkozni, vagy ezzel argumentálni nem lehet. Ezen politika hívei nagyban követik el azon anyagi bűnöket, melyeket a magyar faj magán anyagi dolgaiban kicsinyben gyakorol. Politikájuk erkölcsi hatásával ők maguk első sorban szítják a magyarság anyagi könnyelműségét.

De midőn a magyar társadalomnak magán anyagi viszonyait érintem, lehetetlen egyszersmint fel nem említeni a 48-iki átalakulásnak azon lényegese részét, mely által a magyar társadalom anyagilag igen nagy rázkó-

dásnak volt kitéve: s mely rázkódás folytán a magyar birtokviszonyok, s ezzel együtt a birtokos osztály egészen új körülmények közé jutottak.

A 48-iki törvényeknek azon része ugyanis, amely a birtokviszonyokat rendezí, minden átmenet nélkül, és a szükséges óvrendszabályok mellőzésével, egészen átalakította és új alapra fektette a birtokviszonyokat. Ezen intézkedésnek egyik tényleges következősekép áll előttünk a birtokos osztály nagy részének elpusztulása. Ezen elpusztult középosztály helyett, az új viszonyok alapján új középosztálynak kell keletkeznie. Ezen proceszus foly még jelenleg is. Hogy lehet ilyen korszakban, új közép osztály felserdülése idején az idegen anyagi viszonyoknak feltétlen befolyását megengedni — az valóban érthetetlen mindazok előtt, akik politikával és társadalmi kérdésekkel valaha komolyan és hivatottan foglalkoztak. Az így keletkező középosztály sem igazán magyar nem lesz, de erős sem lehet. Mert a nemzetietlen idegen befolyás és a gyarmati helyzet ezt lehetetlenné teszi. A magán anyagi viszonyok rendszerének ily rohamos megzavarása egy felől, s ezzel szemben az idegen anyagi befolyás korlátlan uralma másfelől — igen nagy veszélyeket hárítanak a nemzet anyagi, társadalmi és nemzeti érdekeire. Ily körülmények között a magán anyagi viszonyok nélkülözik az állandóságot és szoliditást. Rohamosak, úgy szólván lázasak a magán anyagi viszonyok tünetei, s az anyagi tényezők mozgalma rendellenes. Egyfelől a nagyobb számú tönkremenések, másfelől a tömegesebb hirtelen gazdagodások vannak napirenden. Ez a mi jelen korszakunknak anyagi sötét fotográfiája.

Ily körülmények között igen természetes, hogy a zsidóság, hirtelen gazdagodni szerető természetével, mind ezen mostoha viszonyokat erősen kizsákmányolja. De itt is, mint ezen kérdések több más részleteire nézve a bajnak végelemezésben nem a zsidó az oka. Ő csak eszköze. Oka az élheteretlen magyar politika, mely teljesen feláldozza az országnak anyagi és ebből folyó társadalmi és nemzeti érdekeit.

Az a minősíthetlen eszmezavar, a fogalmaknak valóságos macskazenéje, melyet az Ausztriával közelebb kötött egyezmények érdekében a mi közgazdasági iróink és politikusaink. gyarmati helyzetünk védelmére világgá bocsájtottak: valósággal megdöbentí az embert. Önkéntelen azon kérdés tolul előtérbe: vajjon tisztában vannak ezen emberek magukkal? Vagy talán a bűnös könnyelműségig kiterjesztett pártérdekek szolgálatában állanak, és tudatva rossz ügyet védenek? Valóban ezen magyar politikusok részére tartatott fenn a tudomány és politika azon új eszméinek gyakorlati diadala, mely a gyarmati helyzetet van hivatva dicsőíteni!

És a gyarmati helyzet ezen hősköltevényében felhasználták mindent, vagy jobban mondva visszaéltek mindazon tényezőnek felhasználása által, amely tényezőknek tulajdonképpen az ország valódi anyagi érdekeinek szolgálatában kellene állania. Nem átalották felhasználni azon hézagos és rossz statisztikai vámadatokat, amelyek úgy ahogy, hibás csoportosítással összeállítottak s hamis következtetéssel és álokoskodással a gyarmati helyzet motivumai gyanánt szerepeltek.

A közgazdasági definícióknak valóságos monstrumát találták fel akkor, mikor a gyarmati helyzet védelmére elnevezték hazánkat mezőgazdasági államnak oly értelmezéssel, melynél fogva ez ország ipari termelésre nem is hivatott. És mily erkölcsi kárt, mily kishitűséget terjesztettek az által, hogy ezen tant az országgal mindenképpen elhítenni igyekeztek. Hiszen azt látja mindenki, hogy hazánk. fájdalom, leginkább nyerstermelésre szoritkozik. De ez a gyarmati politikára indok nem lehet, hanem lehet inkább ezen silány politikának siralmas okozata.

„Magyar mezőgazdasági állam.“

Fából vaskarika. Ha a dolog olyan komoly nem volna, igen nevetséges lenne. De ez a kifejezés reánk alkalmazva sok tekintetben paradoxon is. Már általánosságban is kérdés, hogy egy oly népnek, mely pusztán mezőgazdasággal foglalkozik, az átalakító ipari kultúrának az anyagiakban aránylag oly nagy jelentősége, —

mondhatni határozott túlsúlya mellett lehet e anyagi tekintetben, a jelen kultur korszakban államiságról beszélmi: Hiszen az ily közgazdasági helyzet már magában foglalja a gyarmati helyzetet, az anyagi szolgaságot.

Bizon nem állam az még általánosságban sem. De még kevésbé vagyunk állam mi. Magyarország industrialis államok által körül véve, sőt ami több, az egyikkel, Ausztriával közös vámterületen — ugyan lehet-e anyagiilag független állam, vagy bírhat-e az államiságnak anyagi tekintetben bármely nyomoruságos alakjával?

Még látszatával sem.

Ez aztán a magyar mezőgazdasági állam. Nevén nevezve: Industrialis szolgaság. Monopolizált gyarmat.

Hiszen a mezőgazdaság is, amely karakterét lenne hivatva képezni az ily állam anyagi helyzetének, még az sem képes belterjessé, kulturrá és többoldaluvá lenni. Mert a mezőgazdaság is csak akkor válhat beltersessé, ha az átalakító ipar közvetlenül mellette van, mely aztán a nyersterményeknek sok oly részeit felhasználja és értékében növeli, amik különben inprodaktiv vesznek el, — másrésztől egyszerűs mind ipari termények produkálására ösztönöz, szóval érvényesíti a nyerstermelésnek és az iparnak ezerféle hasznos érintkezését és összekötéseit. De hát ez az ujkori magyar ekonomisták előtt mind semmi. Mi csak természetünk mint apáink: búzát, búzát és ismét búzát; s legyünk a mi kedves anyaországunknak, Bécsnek, továbbra is engedelmes gyarmata.

De hát ilyen a magyar politika minden részében. A magyar külügyi politika a tépésesinálás, kivilágítás és vendéglátás sztereotip alakjaiban nyilvánul. A magyar közgazdasági politika pedig hazafias felhívásokkal és hazafias iparvédelemmel oldatik meg.

Nevetséges. Elvetjük magunktól a kínálkozó gyakorlati eszközöket, szolgaságot veszünk önként magunkra, megkötjük kezeinket: s azután e kötött kezekkel provokálunk a legesiklandósabb anyagi érdekekben, a hazafiságra.

Valóságos figura.

Pedig nálunk, és minden kisebb és elmaradottabb nemzetnél a vámvonat nemcsak anyagi tekintetben, de különösen nemzeti-társadalmi irányban is igen nagy jelentőséggel bír. A vámvonat nagy és előrehaladott népeknél — a melyek éppen számbeli és kulturális előnyeiknél fogva inkább a szabad kereskedés felé hajlanak — inkább csak represszália a gyengébb népek vámvonalaival szemben. E gyengébb népeknél azonban a vámvonat már életkérdés, nemcsak anyagilag, de különösen a nemzeti társadalom érdekében, a számra nézve nagyobb, s kultura tekintetében előrehaladottabb népeknek anyagi, társadalmi és kulturális inváziója ellen. Csak így képesek magukat, hacsak időleg, is fentartani a kisebb népek, melyeket az emberi társadalom nagy mozgalmának egyenlősítő iránya előbb-utóbb úgy is agyon nivellál.

A vámvonat felállítása tehát nekünk nemcsak anyagi, de különösen nemzeti és társadalmi szükségesség. És itt van az érintkező pont a zsidó-kérdés, és a mi vám-, kereskedelmi és pénzügyi helyzetünk között.

De messze vezetne itt, ha gyarmati helyzetünk védőinek, anyagi viszonyaink ezen gyászvitézeinek hamis álláspontját ezúttal megvitatni akarnám. Talán egy más alkalommal egész terjedelmében veszem e kérdést bonckés alá. Mert már is eltértem tárgyamtól. De lehetetlen volt itt, midőn gyarmati helyzetünknek egyik betegségéről van szó, e helyzetnek prókátorairól is meg nem emlékezni.

A fentebbiekben igyekeztem kifejtetni azt, hogy a zsidó-kérdésnek fókuszát nálunk — és bizonyára számos más társadalmi és politikai bajunknak is — legnagyobb részben az anyagi szolgaság, az idegen befolyás, és ezeknek romboló hatása által megrontott gyenge társadalmi viszonyaink képezik. Az anyagi szolgaság és az ez okon betóduló anyagi és társadalmi idegen befolyás elgyengíti a magyar társadalmat, megrontja egész politikai rendszerünket és megbénítja állami fejlődésünket. Egyenesen ebben leli legerősebb támaszát — hogy más példát is említsek — a nemzetiségi kérdés is. Ezen kérdést sem

kizárólag állampolitikai eszközökkel, hanem inkább az által lehet ártalmatlanná tenni. ha anyagi érdekeinket és ezzel együtt társadalmunkat teljesen magyarra és fejlődésében intenzívvé tesszük. Ezen erőteljes tényezők hatása mellett ezen államellenes elemek nem tarthatnak fenn magukat. Mert az anyagi érdekek gravitációja képezi egyik legerősebb tényezőjét a társadalmi és állami asszimilációnak. De ma a magyar társadalomnak asszimiláló ereje nincs. Erői, a mik vannak, szétágazók, rendszer nélküliek. Ily viszonyok között, a magyar társadalomban és államban a legellentétebb tényezők tartják fenn magukat. Nyílt harcot folytat a magyar államisággal nem egy, s nem nagyon éles politikai látás kell hozzá, hogy az anarchia jelenségei máris felismerhetők legyenek.

Ily helyzet soká nem tartható, s itt az ideje, hogy a nemzet, ha élni akar, ha nemzetiségét, államéletét, kulturáját és társadalmát megmenteni akarja: értse meg a jelenkornak intő szavát, s politikájának legelső dogmája gyanánt fogadja el az anyagi érdekeknek és függetlenségnek minden áron való megvédését és megtestesítését.

III.

De lássuk már most azon törvényhozási intézkedéseket, melyek a zsidó-kérdésre nézve nálunk eddigelé megtétettek. Egy röpke kis törvény az egész. Mily kicsiny, és mégis mily sok. Egy deklaráció. De a törvényhozási deklarációkra a cirkumspektus törvényhozó mindig kancsal szemmel néz. Ritkán válnak azok be a gyakorlatban. Magukon hordják azok rendszerint a rohamos törvényhozási intézkedések gyarlóságainak jellegét. Ez az emancipacionális törvény is valóságos gordiusi csomószerű heroikus megoldása a zsidó-kérdésnek. Csakhogy ezen megoldás a kellő óvintézkedések mellőzése folytán a magyar társadalomnak és nemzeti érdekeknek sok szálát elvágta.

Nem késem azonban hangsúlyozni itt is, hogy a zsidóság érdekében tett ezen deklarációszerű törvényes intézkedésnek rohamos és káros volta nem annyira, és különösen nem kizárólag a zsidóságra és annak hibáira vezethető vissza, hanem első sorban az idegen anyagi érdekek befolyása következtében elgyengült magyar társadalom gyarlóságaiban találja az indokait.

De kezdjük a dolgot előlről.

Azon időszak, midőn hazánkban a zsidóság egyenjogúsítása először szoba hozatott, a negyvenes évekbe esik. A negyvenes éveknek e kérdés körül kifejtett mozgalmában azonban még annyira kezdetleges, és ezen korszak annyira el volt különben is lényegesebb kérdésekkel árasztva, hogy e kérdés megoldásának ez időbeli előkészítése csak a legkezdetlegesebb elméleti téren mozoghatott. Új stádiumba, és pedig igen jelentékeny új stádiumba ezen kérdés gyakorlatilag az ötvenes években ju-

tott, midőn az egyenjogusítás az idegen hatalom által tényleg foganatosított. Nagy, igen nagy kárral járt reánk nézve az idegen hatalomnak ezen rendelkezése, a mennyiben egyrészt ezen kérdés nálunk, társadalmi és egyéb igényeinkhez képest nem volt előkészíthető. — másrészt pedig a zsidóság tényleges felszabadítását idegen kézből nyervén, különben is kozmopolita természeténél fogva, az idegen hatalomnak készséggel állott rendelkezésére, s ez által viselnünk kellett társadalmi és nemzeti érdekeinknek teljes mellőzését egy oly osztálynak felszabadításában, a mely osztály jelentékeny szerepet játszik az ország társadalmában és anyagi viszonyaiban. A zsidók tényleges felszabadítása tehát nélkülünk — és mert idegen, ellenséges hatalom eszközölte — ellenünk is történt. Rendkívül nagy kárral járt az reánk nézve, hogy a zsidóság az idegen hatalom uralma alatt, az attól nyert szabadságával, e hatalomnak, és különben is meglevő német simpatáinak esett martalékul. Az első impulzus, melyet felszabadulásának öröme által nyert, nem volt magyar.

Hozzá járult még ehez anyagilag azon körülmény, hogy a 48-iki törvényhozás kezdeményezte, majd később az idegen hatalom bevégezte a birtokviszonyok rendezését. Ez által a birtokos osztály uj, s a réginél sokkal terheesebb viszonyok közé jutott minden átmenet nélkül, minek következtében a politikai tekintetben úgysis teljesen demoralizált birtokos nemesi osztály minden tekintetben előkészítetett a pusztulásra, a minek előmozdításában a felszabadított zsidóság, a birtokos-osztálynak politikai demoralizációját és bűnös könnyelműségét felhasználva, tagadhatatlanul jelentékeny tényező volt akkor is.

Ezen korszak, mint minden tekintetben, úgy a zsidóság befolyására nézve is — siralmas korszaka Magyarországnak. Kétségkívül ekkor vettetett meg alapja mindazon bajoknak, a melyek a magyar társadalmat, anyagi és nemzeti érdekeinket a zsidóság részéről jelenleg már fokozott alakban sujtják. A mostani helyzet már csak ennek folytatása. S ha az ötvenes évek korszakának vétke az, hogy ezen bajokat az országra hozta, úgy a jelen korszaknak,

midőn már nemzeti kormányunk lenne, sokkal nagyobb büne az, hogy mind e bajokat nyakunkon hagyja, sőt folytonos növekedését minősíthetlen cinizmussal nézi. Valóban azt kell hiúnni, hogy a mi politikusaink nem gondolkoznak. Nem ők dirigálják már a viszonyokat, hanem a viszonyok hajtják őket. Máról holnapra tákolnak. Az álszabadelvűség üres sablonainak és a külföldi utánszatoknak korszaka ez. Annyi bizonyos, hogy törvényhozási és kormányzási rendszerünk ből a gyakorlati szempont és a nemzeti génusz teljesen hiányzik.

Csak ily korszakban tekinthető a zsidó kérdés nálunk megoldottnak egy deklaráció által. Beh könnyű volna a nagy társadalmi és nemzeti kérdéseket így megoldani. Hanem igen természetes — és ebben rejlik összes törvényhozási és kormányzási mizériáink indoka — az általánosságban követett rossz politika rendkívül elfoglalja, leköti, megbénítja az emberi tehetségeket. A sok tákolás, vajudás, a hibák és botlásokkal való folytonos küzdelem, mi a rossz politikát követni szokta: igen sok dolgot ád. Ez a sziszifus-munka zavarba hozza, tájékoztatlaná, kicsinyessé és felületessé teszi a politikust. Apró mizériák foglalják el, a dolgoknak csak felületén siklik át, s mélyebb, behatóbb felfogásra képtelen. Az a rossz politika, ami a bécsi egyezményekben kifejezésre jutott, egyszers-mint megrontotta nyomasztó hatásával az egész jelenlegi törvényhozási és kormányzási rendszert. A Béccsel szemben követett politika adja meg az irányt mindig Magyarország politikájának minden tekintetben. Ha az önérzetes és igazságos, akkor politikánk tovább folyása és egyéb részletei is önérzetet és erőt nyernek. De ha Beccben megveretjük magunkat, meg leszünk verve politikánknak többi részében, további folyásában is. És valóban, a mi jelen politikai rendszerünk — ha az egyáltalában annak nevezhető — egy nézeteiben önmagával meghasonlott politikai tévelygőnek szánandó kapkodásait tünteti elő. Nincs annak se tartalma, se formája.

Igy a zsidó kérdés is sínyli és tűri ezen sivár politikai rendszernek mizériáit. Mert az tagadhatatlan, hogy

a zsidóságnak, s részükről a magyar társadalomba való teljes beolvadásnak nem az Istócyak képezik valódi ellenéit. Ezek meg sem közelítik hatásukban azon nagy akadályokat, amelyeket az anyagi szolgaság védői gördítenek a magyar zsidók ügye elé. A zsidóság társadalmi beolvadásának nálunk tényleg legnagyobb ellenei azok, kik a közös vámterületet védve az idegen anyagi érdekek befolyását fentartják, s ez által a magyar társadalom gyengeségét növelik.

De azon kérdés merül már most itt fel, hogyha csakugyan hibás és káros a zsidósággal szemben követett jelen eljárásunk. mi volna tehát a teendő az emancipációs törvényre nézve? Hibás-e a törvény maga?

Ha visszamegyünk az egyenjogusítás tényleges életbeléptetésének idejére, az ötvenes évekre, ez időben, ami viszonyaink mellett tagadhatatlanul sokkal célszerűbb lett volna, ha a zsidóság, a különböző befolyásoknak, polgári és politikai jogoknak fokozatosan, részletekben lesz osztályosává, mi által a magyar társadalom időt nyervén, a törvényes emancipációval egyenlépést tartva, gyengesége mellett is fokozatosan asszimilálhatta volna a zsidó elemet.

De ha célszerű is lett volna ez az egyenjogusítás tényleges életbeléptetésekor: nem lenne célszerű az általános emancipációnak tényleges megnyirbálása most, és nem lett volna az célszerű 67-ben sem. E törvény most már és 67-ben is, a zsidó elem élelmességéhez képest, bőségesen konzumálva van, s a korlátozó intézkedések által felkeltendő reszenszus ismét igen károsan visszavetné ez ügyet.

A mi egyenjogusítási törvényünk, az idegen hatalom által már előzőleg tényleg megadott emancipációnak nyomása alatt keletkezett. A törvényhozás tényleg konzumált jogokkal állott szemben. Nehéz lett volna itt a visszalépés még azon esetben is, ha a törvényhozás különben is nem lett volna annyira elszédítve az elméleti szabadelvűség sablonjai által. A magyar alkotmány nem akart kevésbé szabadelvű lenni e tekintetben, mint az osztrák abszolu-

tizmus. De sőt nemcsak a polgári jogokat hagyta meg a zsidóság részére, hanem az alkotmányos politikai jogokat is megosztotta vele. Hanem ha direkte nem is lett volna célszerű e tekintetben a visszalépés, mégis lehetett volna indirekte a zsidóság teljes felszabadításának már akkor — az egyenjogusági törvény meghozatala idején — a gyakorlati életben is jelentkező kinövéseit okkal-móddal szelidíteni. De akkor erre nem is gondoltak. A pártok versenyeztek a szabadelvűségben. Pedig ami tulságos és célszerűtlen, akárminő szép is elméletileg, mindig káros gyakorlatilag. És a hibás szabadelvűség megbéníthatja, sőt meg is ölheti magát a szabadságot is.

Hibás tehát az egyenjogusági törvény, de hibái, amint fentebb jeleztem, első sorban öröklöttek. Ez öröklött hibák az idegen hatalom által tényleg életbe léptetett és 67-ben már konzumált egyenjogusítás által keletkeztek, amely intézkedés teljesen figyelmen kívül hagyta a magyar érdekeket. De vannak a mi egyenjogusági törvényünknek, ezen öröklött hibákon kívül eredeti saját hibái is. Ezen eredeti hibák azon már fentebb is érintett óvintézkedések elhanyagolása által követték el, amelyeket a tényleg már 67 előtt is nagy részben élvezett egyenjoguságnak, a gyakorlati életben tapasztalható kinövéséi kívántak meg és indokoltak. Igyekeznünk kell tehát most, amennyiben ez 67-ben és azóta is elmulasztott, az adott helyzetből kiindulva enyhíteni a helyzet káros hatását a nélkül, hogy azt direkte megváltoztatnók: szóval azon indirekt óvintézkedésekhez kell nyúlnunk, amelyeket az imént, az egyenjogusági törvény meghozatala alkalmából is szükségeseknek jeleztem.

Igy, hogy ezen indirekt intézkedésekre nézve példát említsek, egyike azon pályáknak, melyet a zsidóság felszabadulása óta nagyobb mértékben lep el: az ügyvédség. Meggyőződésem szerint az ügyvédkedés, már ezen pálya természeténél fogva is, egyike lett volna azon jogoknak, amelyeknek gyakorlatát csak a későbbi idők folyamán lehetett volna a zsidóság részére célszerűen engedélyezni. Az ezen pályára nézve különben is fenálló visszásságok

és hibák sok tekintetben szaporítottak és növeltetek a zsidóságnak ezen pályára való korlátlan képesítése által. Az ügyvédi dolgok természete egyfelől, melyek mindig az „enyém és tied“ körül forognak, úgy másrésről a zsidóságnak éppen itt, az anyagi érdekek körül jelenkező gyarlóságai: ezen hibák szaporodását sok tekintetben indokolják. Aligha nem itt keresendő az oka annak is, hogy az ügyvédek között annyira elszaporodott az utóbbi időben az uzorás szenzálok száma. Az uzorásnak igen kényelmes az, ha közvetítője egyszersmint törvénytudó, s kitelhetőleg törvény útján biztosítja féltett érdekeit. Sőt hallani oly panaszokat is — személyes célzás nélkül legyen mondva — hogy a bírósági vesztegetések helyenként bő tápot nyerne a zsidó ügyvédek által. És pedig erre vannak indokok. Mert fájdalom, még mindig oly messze vagyunk a zsidók társadalmi asszimilációjától, hogy a keresztény ember az erkölcsi tekintetek kötelékét sokkal kevésbé respektálja egy zsidó emberrel szemben, mint egy vele társadalmilag egyenlő keresztény irányában. Ezért igen alkalmas vegyülés a vesztegetések elősegítésére nézve a keresztény bíró és a zsidó ügyvéd. A zsidó a megvesztegetésekben vakmerőbb, mert az erkölcsi tekintetek nála testté és vérré még nem váltak; a keresztény bíró pedig tágabb lelkiismeretű egy zsidóval szemben, mert személyes tekintetek nem korlátozzák.

De nemcsak ezen tekintetek, de az általános meggyőződés indít engem arra, hogy a zsidóságnak legnagyobb részére nézve az ügyvédkedés engedélyezését, a mi bomladzó anyagi viszonyaink között, semmi tekintetben sem tartom még célszerűnek.

De hát miképpen lehetne a zsidóságnak ügyvédkedési jogából származó ezen hibáknak elejét venni? Talán direktte, ezen jognak konfiskálása által? Éppen nem, hanem indirekte oly intézkedés által, mely az ügyvédségnek mármár égetőleg szükséges rendezésével, egyszersmint e tekintetben is expediensül szolgálhat.

Általános a panasz ugyanis az ügyvédi kar gyarlóságai végett. Tisztelet a kivételeknek; ezekről itt szó

nincs. Oly tömeges ezen pályára — egyoldalu társadalmi és közgazdasági viszonyaink között — a konkurencia s oly vegyes, nem ritkán illetéktelen elemek jutnak e pályára, hogy részben már maga ezen körülmény alapját képezi ezen osztály gyarlóságainak. Ide járulnak aztán, a magán anyagi viszonyoknak gyenge, bomládozó állapota, s az anyagi rossz viszonyok folytán az erkölcsök lazulása, amelyek mind tápot adnak a lelkiismeretlen túlspekulativ és pergyártó ügyvédek visszaéléseinek. Nagy kár, de indokolva van, hogy ezen szép pálya tekintélyében annyira sülyedt. És itt az ideje, hogy e tekintetben történjék valami. Az ügyvédi kar célszerű szabályozása nemcsak magára ezen osztályra, de az egész igazságszolgáltatásunkra jótékonyan fog hatni. Csak a módozat választassék meg jól és vitessék keresztül letkiismeretesen.

Ilyen módozat lehetne az, ha gyakorló ügyvédeké csak azok lehetnének, akiket ily joggal az igazságügyi kormány felruház. Nem lehet itt céloin ezen módozatra nézve általános igazságügyi tekintetben hosszasan kiterjeszkedni. Csak hangsúlyozni akarom itt, hogy igazságügyi tekintetben ezen módozat ellen, más országok gyakorlati tanúsága szerint is, de még különösen a mi viszonyaink között, döntő kifogást alig tehetni. Másrésről azonban, ha a gyakorló ügyvédek száma, a helyi viszonyok és a gyakorlati szükség szerint határoztatik meg, s ha ily módon egyszerűsmint megtisztittatik az ügyvédi kar minden illetéktelen és hibás elemtől: ezáltal nemcsak igazságügyi tekintetben érjük el a szükséges célt, de számos más, társadalmi és politikai tekintetek is nyernek általa. Társadalmi tekintetben megszabadulhat az ügyvédi kar azon részétől, mely már-már egészen a proletáriátusig sülyedt. Politikai tekintetben pedig megszabanulhat azon politikai agitátoroktól, akik a nemzetiségek közül, leginkább az ügyvédi karból, a nemzetiségi kérdésnek propagandát csinálnak. És megüszulhat végre ez uton az ügyvédi kar a hivatlan és káros zsidó elemektől is. A fődolog itt az, hogy a kormány a gyakorlatban alkalmazza helyesen ezen módozatot, s az

ügyet tekintse csak, és nem a személyes vagy pártérdekeket.

A most előadottak által csak egy példát akartam felhozni arra nézve, hogy miképpen lehet indirekte, eszélyes intézkedések által az általános emancipáció káros hatását is szelidíteni oly rendelkezések által, amelyek általánosságban a zsidókérdéstől eltekintve is bőségesen indokolhatók. Ily intézkedések számos irányban eszközölhetők, csak az intenció legyen meg e tekintetben minden olyan törvényhozási intézkedésnél, amelyek ezen kérdéssel közelebbről vagy távolabbról összeköttetésben vannak.

De éppen az a baj, hogy ezen intenció hiányzik. Mert ily intenciót egyáltalában nem tapasztalhatni az olyféle intézkedésekben, mint aminő például a váltótörvény utóbbi módosítása alkalmával a váltóképességre nézve az által tétetett, hogy az uzsorának különben is korlátlan uralma dacára, a modern közgazdák szabadelvűségnek nevezett sablonai szerint, a nők és katonák is váltóképessékké tétettek a gyakorlati élet tanúsága szerint tényleg azért, hogy az uzsora ezen osztályokból még bátrabban szedje áldozatait.

Az egyenjogusági törvény tehát hibás, főképpen az által, hogy ezen törvényt egyidejűleg, vagy legalább az Ausztriával folytatott utóbbi alkudozások alkalmával az országnak anyagi és pénzügyi önállása nem realizáltatott, s ez által a magyar társadalom bomladozó gyengeségének eleje nem vétetett. De hibás ezen törvény továbbá, grammati helyzetünk fentartása következtében azért is, hogy ezen egyszerű deklaráció más intézkedések által ki nem egészített, s annak sok tekintetben káros hatása ez uton nem szelidített. Mert a törvényhozási intézkedések a legtöbbször nem egy direkt törvénnyel, hanem — némely bonyolodottabb kérdésben — még talán húsz más törvénybe lerakott rendelkezéssel lesznek teljesekké. A zsidókérdés pedig nálunk legalább, köz- és magán gazdasági és társadalmi kérdés, s nem lehet azt egy egyszerű deklarációval megoldani. Mert a zsidókérdésnek tulajdonképpeni megoldása nem az egyenjogusításban áll; sőt

nálunk, gyenge anyagi és társadalmi viszonyaink mellett, éppen az egyenjogusítás káros kinövéseinek az átmeneti korszakban való megakadályozása vagy legalább enyhítése képezheti a helyes célt e kérdésre nézve.

Azt mondhatná talán valaki, hogy az ilyféle intézkedések, mint aminőket fentebb jeleztem, nem volnának őszinték. Nem volna helyes azt, amit az egyik kéz ad, a másikkal visszavenni, mert így az egyenjogusítás nagyrészt illuzóriussá lenne.

De hát ez az ellenvetés nem jogos. Aki a törvényhozási és kormányzási ügyek rejtettebb szövevényeibe betekinteni tud, az tudja jól, hogy a törvényhozó és kormány gyakran jöhet az emberi dolgok szövevényeinek természeténél fogva olyan körülmények közé, ahol az ilyféle eljárás nemcsak jogos, de egyetlen célszerű módozatot képez.

De meg a mi helyzetünket e tekintetben nem lehet más nagy kulturnépek viszonyaival egy vonalba helyezni. Fentebb már érintettem, hogy a zsidókérdés a kisebb népeknek és gyenge társadalmaknak speciális társadalmi kérdése. Ezen körülmény érthetővé teszi és indokolja e tekintetben az ily társadalmaknak a nagyobb népektől eltérő óvintézkedéseit, amelyek azon modorban, amint azt fentebb körülírtam, egyáltalában nem inhumánusak és teljesen jogosultak is.

De ezen ellenvetés nemcsak magára a módozatra nézve helytelen, de nem áll az meg a zsidókérdés valódi érdekének szempontjából sem. Mert ezen intézkedések nemhogy zsidóellenesek lennének, de sőt éppen a zsidóság intenzív beolvadása érdekében volnának eszközrendők.

A zsidóság korlátlan felszabadítása folytán ugyanis, azoknak különösen némely foglalkozási ágakban való bőszéges részvétele és részükről némely jogoknak nagymérvű igénybevétele, bár látszólag a zsidóság előnyére vannak, és gyorsabb felemelését s a keresztény társadalom elemeivel való gyorsabb egybeolvadását látszanak előmozdítani: mégis, ha ezen intézkedések rohamosan, minden átmenet nélkül vétettek fogantatba — és különösen, ha e

mellett gyarmati helyzetünk és anyagi szolgaságunk fen- tartatik, és ez által a magyar társadalom bomladozó gyenge állapotában továbbra is megmarad: ez esetben a zsidóságnak ezen nagyobb mérvű befolyása nemcsak a keresztény társadalomra lesz hátrányos, de magára a zsidóság beolvadására is káros lesz azáltal, mert így a zsidóság nagy részének társadalmi asszimilációja, amely csak fokozatosan haladhat előre, a rohamosan keresztülvitt törvényes emancipációval még egyenlépést sem tarthat. Már pedig a törvényes emancipációt, a társadalmi emancipációnak sok tekintetben inkább meg kell előznie, de semmi esetre sem maradhat attól el; s ha ezen természetes sorrend megzavartatik, ha a törvényekkel deklarált emancipáció hibásan megelőzi a társadalmi emancipációt: akkor a zsidók intenzív asszimilációjának tulajdonképpeni alapja, a társadalmi emancipáció számos akadályba ütközik azon disharmónia által, melyet egy társadalmilag elő nem készített s csak törvényt nyel deklarált emancipáció szükség- szerűleg maga után von, s melynek folytán a keresztény társadalom a zsidóságot, az általa bár törvényesen, de társadalmilag még nem jogosan gyakorolt befolyásaiban nemhogy elősegitené, de sőt azokkal szemben ösztönszerű ellenzékét képez.

A zsidóság ügye körül megindult mozgalomnak egyetlen jogosult célja: a zsidóságot őszintén, igazán megnyerni a keresztény társadalom részére. E cél pedig nem érhető el oly intézkedések által, melyeket a sablon demokráciának és rosszul értelmezett egyenlőségi dogmáknak elméleti tételei diktálnak. Mert itt, a mi gyenge társadalmi viszonyaink mellett, sem sokat, sem rohamosan tenni nem volna szabad, de fokozatosan és folytonosan tenni kell. Mert ha intézkedéseink rohamosok, akkor a zsidóságnak nem lévén ideje egyéni gyarlóságait a keresztény társadalom iskolájában előbb levetni; ha azokat megtartva veszi emancipacionális jogait gyakorlatba: ez esetben egyéni tulajdonainak szívóssága folytán és ami viszonyaink gyengesége mellett, nem ő fog beolvadni a magyar társada-

lomba. de sőt ellenkezőleg, gyarlóságai által ő fogja a társadalmat inficiálni.

És éppen ez a mi bajunk most ezen kérdést illetőleg.

Minden elfogulatlan be fogja látni, hogy a mi zsidóságunknak társadalmi beolvadása a legkezdetlegesebb. Mert azon kényszerű vagy sokszor csak színlelt simulást, melyet a magyar társadalom némely elemei a zsidósággal szemben mutatnak: nem szabad e tekintetben eredmény gyanánt elfogadni. Tisztelet különben mindkét részről azon kivételeknek, ahol zsidó részről a magyar elemhez, annak társadalmához, politikai és nemzeti aspirációihoz való őszintebenső ragaszkodást, s viszont keresztény részről a zsidóság iránt igaz szeretetet s társadalmi emancipációjának elősegítéséhez igazságos és őszinte modort tapasztalunk. De hát az ily esetek igazi fehér hollók. A jelen korszak nem az őszinteségnek, de éppen a kétszínűségnek korszaka. Egész társadalmi és politikai rendszerünkben hiányzik az őszinteség. És a zsidókérdés bizonyára nem az utolsó azon kérdések között, amelyeket a kétszínűség mértékével mérnek. Annyi bizonyos, hogy amint a zsidóság iránt fogantatba vett közintézkedéseink hiányosak, hibásak, sok tekintetben kétszínűek: úgy a magyar társadalom is nélkülözi itt az őszinteséget. A simulás nagyrészt csak látszólagos. Nincs annak se teste se lelke, Mert a magyar társadalom ösztönszerűen érzi azt és a tényekben közvetlenül is tapasztalja, hogy a zsidóság törvényes emancipációja, jelen zilált anyagi és társadalmi viszonyaink között, ezen rossz viszonyoknak még növelésére szolgál. És viszont a zsidóság, a magyar társadalmi tényezők gyengesége folytán, egyéni hibáival különállását is fentartja a társadalomban.

Pedig milyen káros a zsidóság társadalmi asszimilációjának ezen késedelme reánk nézve nemzeti érdekeink és nemzeti kulturánk szempontjából. De ezen késedelemnek, amint már sokszor említettem, megvannak természetes indokai társadalmi, anyagi és politikai gyengeségünkben. De még másrészt a zsidóság nálunk nagyrészt idegen jövevény, s akik régibb idejű lakói is a magyar földnek,

az e részben fenállott régi magyar rendszer által annyira el voltak különítve egészen az újabb időkig a magyar társadalomtól, hogy idegen származásuknak és fajuknak karakterét századokon át is sértetlenül megtarthatták. A magyar viszonyok a zsidóságnak a multban előkészíthetett társadalmi beolvadására nézve, más. társadalmilag, kulturailag és politikailag is előrehaladottabb népek viszonyaihoz képest — e tekintetben is sokkal kedvezőlenebbek. Mert bár a törvényszerű nyomás a zsidóság iránt a multban más előrehaladottabb népeknél szintén megvolt, mégis azon körülmény, hogy ezen népeknél a zsidóság beolvasztására oly jótékony hatással bíró kulturális, társadalmi, politikai és különösen belterjes közgazdasági és pénzügyi fejlődés jóval előbb indult meg mint hazánkban: ily népeknél a zsidók társadalmi asszimilációja is jóval előbb és sokkal sikeresebben indult meg, mint nálunk. A mi zsidóságunknak társadalmi asszimilációja nemzeti alakban csak a magyar közéletnek újabb feléledésével indulhatott meg, de anyagi és társadalmi gyengeségünk folytán, akkor is csak igen felületesen. Az ötvenes évek e tekintetben számba sem jöhetnek. Ezek, amint már fentebb kifejtettem, e tekintetben is igen sokat rontottak. Különösen istápolta ezen korszak zsidóságunknak különben is erős germánizáló hajlamait. Mert a mi zsidóságunk nemcsak zsidó, de jórészt német is. Két elemmel kell bennük küzdenünk. Sajátságos, hogy különben simulékony természete dacára is mily szívósan ragaszkodik a zsidó a legmagyarabb vidékeken is német reminiszcenciáihoz. Sőt a már itt szülöttek, vagy több nemzedéken át megtelepedettek is, nagyrészt a német kultúra hívei. A magyar irodalomnak és nemzeti tudományosságának nemcsak nemzetiségeink szeparatizmusával és más, kulturailag is kifelé gravitáló elemekkel, hanem a zsidóságnak német irodalmi előszeretetével is kell küzdenie. Így van ez más kultur-társadalmi dolgokban is.

A most elmondottakból kitünik az, hogy a mi zsidóságunknak társadalmi emancipációja igen kezdetleges, de a magyar társadalom gyengesége folytán más nem is lehet.

Ebből folyólag egyszersmind igen természetes az is, hogy egyfelől a korlátlan törvényes emancipáció, másfelől pedig a társadalmi asszimiláció hiánya, s jelen viszonyaink között úgyszólván lehetetlen volta: teljes mértékben előkészítették azon már említett káros disharmóniát, a melyet egy társadalmilag elő nem készített, és csak deklarált törvényes emancipáció kérlelhetlenül maga után von. És ebben birja alapját azon ösztönszerű ellenszenv, a mely az újabb időben a zsidóság iránt, ennek bár törvényesen, de társadalmilag nem mindig jogosan gyakorolt befolyása ellen mind fokozottabb alakban nyilvánul. És itt jelentkeznek kiválólag az egyenjogusításnak, a gyarmati helyzet által, és a homladozó magán anyagi viszonyok következtében elmérgesedett káros következései, a mely egyenjogusítás eredetileg rohamosan, átmenet nélkül, és idegen hatalom által hozatván be, e tekintetben is káros eredményekre vezetett. Ez azonban, a mint már említettem, nem a magyar törvényhozás hibája, hanem az idegen hatalomé, mely az egyenjogusítást nagy részében, tényleg nélkülünk és érdekeink számbavétele nélkül vitte keresztül. De újólag is hangsúlyoznom kell itt, hogy az egyenjogusítás körül követett eljárás az által is hibás, hogy a törvényhozás részéről oly paralel intézkedések nem tettek a már fentebb érintett indirekt rendelkezések által, melyek a rögtönös emancipációnak káros következeit utólag is megakadályozhatták, vagy legalább szelídíthették volna.

De továbbá hangsúlyoznom kell itt ismét, mert ezen tételt elégszer ismételni nem lehet, hogy ezen kérdést nem annyira korlátozó vagy kényszerszabályokkal, hanem közgazdaságunknak és pénzügyünknek önálló rendezése által lehet csak megoldani. Sőt a mi represszáliák ezúttal szükségesek, ezeket is inkább anyagi viszonyainknak zilált, rendszeretlen volta, s ez által a magyar társadalom gyengesége kívánja és indokolja.

De vannak az egyenjogusításnak olyan anyagi következései is, a melyeknek megváltoztatására irányzott törekvés a fentebb említett indirekt intézkedések által sem

volna célszerű; — bárha ezen anyagi következtések jelen viszonyaink között, nemzeti érdekeink szempontjából reánk nézve határozottan károsak. Ilyen jelenség, a zsidóságnak az utóbbi időben nagyobb mérvű ingatlan szerzése. Tagadhatatlan, hogy a nemzeti érdekek szempontjából káros az ingatlan tulajdonjognak tömegesebb megszerzése oly elemek által, a melyek teljesen asszimilálva nincsenek. A nemzeti erő a személyekben és az általuk birt anyagi javakban van; a hol tehát a tulajdonos személyisége nem felel meg a nemzeti követelményeknek, ott az általa megszerzett tulajdonok sem állanak a nemzeti érdekek szolgálatában. Különben e tekintetben nemcsak a zsidóság által, de más betóduló idegen keresztény elemek részéről is szenvednek nemzeti érdekeink. És pedig igen sokszor azért, mert a gyarmati helyzet rontásai már oly nagymérvűek nálunk, hogy a kiszipolyozás már sok esetben teljesen bevégezve lévén, már az ingatlant, a földet támadja meg, s formális új, modern honfoglalást tesz. Nem volt tehát egészen helyes, közbevetőleg legyen mondva, az egyszeri magyar pénzügyminiszternek azon megfontolatlan fiskális ötlete, hogy: „mindegy akárkié az ingatlan tulajdonjoga, csak fizesse az adót.”

De bármennyire igazak is ezek, mégis alig hiszem, hogy valaki elfogadhatólag igazolni tudná a zsidóság ingatlanszerzési jogának bárminő megszorítását. Itt nekünk ez idő szerint más expediens nem áll rendelkezésünkre, mint sietve, és pedig ugyancsak sietve megtenni mindent, hogy a zsidóság teljes társadalmi asszimilációja lehetővé legyen. Mert a zsidóság tömegeseb ingatlanszerzése reánk nézve kiválólág az által káros, hogy ezen osztály nem vegyül kellőleg a keresztény elemekkel, s külön szektát képez a magyar társadalomban.

De lehetetlen itt másrésről, a legszigorubban meg nem róni saját fajunkat, saját neizetünket, és pedig kivétel nélkül kis- és nagybirtokost egyaránt, midőn bűnös könnyelműséggel tékozolja el az ősöknek századokon át megtartott örökségét. Mert a magyar faj könnyelműsége itt tagadhatatlanul nagy szerepet játszik. Tulajdonképen

ez a primadonnája a tömeges tönkremenések nagy tragédiájának. Nem volna kár, ha ez uton az illetők maguk bűnhődüének. De érzékenyen szenvednek ez által a magyar nemzeti és társadalmi érdekek is. És ez megbeszélhetetlen vétük ezen könnyelműeknek.

Egy másik igen jelentékeny jog nyílt meg a zsidóság részére a teljes egyenjogusítás által: a politikai jogok gyakorlata, politikai szereplés és a közhivatalokra való képesítése által.

Ezen jogokra nézve a zsidóságnak káros befolyása, az anyagiakban tapasztalható hatásával szemben, eddigelé jelentéktelenebbnek mondható. Ámbár a hibák már itt is jelenkeznek. A zsidóságot ugyanis a politikában is ugyanazon motívumok és nézetek vezetik, a mik egyéniségének általános jelleget adnak. A politikai választásoknál például a zsidóság sorakozása spekulatív és kiválólag szektaszertű. Alkotmányos jogait a legtöbbször osztályérdekei szerint használja fel. Mikor az egyenjogusítási törvény meghozatott, akkor is azt a rossz tanácsot adta — és pedig — a felvilágosodott zsidók egyike hitsorsosainak, hogy tartozzanak egyetemlegesen a Deák-párthoz. Pedig a zsidó-ügynek s vele együtt a magyar érdekeknek is sokkal jobb szolgálatot tett volna az illető, ha korteskedés helyett ezeket mondta volna: „A magyar törvényhozás által reánk is kiterjesztett politikai jogokra semmi által sem mutat-hatjuk meg magunkat annyira érdemeseknek, mintha a magyar elemmel való benső és őszinte vegyülést a politikai dolgokban is tőlünk kitelhetőleg előmozditjuk. Ezért használja új politikai jogait minden zsidó igaz lelkiismerete és hazafias meggyőződése szerint, és sorakozzék azon politikai párthoz, a melynek nézeteit legjobbakknak hiszi. Mert a zsidóságnak alkotmányos és politikai befolyása csak úgy lehet helyes, ha a pártok között megoszlik, nem pedig ha szektaszertűleg egy párthoz tartozik.

De sokszor tapasztaljuk azt, hogy a zsidóság a politikai kérdésekben megoszlik s különböző párthoz sorakozik. De ha az ily megoszlásokat figyelemmel kísérjük, a legtöbbször tapasztalni fogjuk, hogy ezen megoszlás nem

természetes, nem elvi, de ösztönszerű faji taktika. A zsidó természet ruganyossága ezt érthetővé teszi; a mi-
ből következik egyszersmind az is, hogy a zsidó szeparatizmus nálunk még, fájdalom, oly erős, hogy gyakran még megoszlását is összetartása és különállása érdekében eszközli. Egyébiránt a zsidóság politikai asszimilációjának is társadalmi teljes beolvadása képezi feltételét. Csak teljes társadalmi beolvadás által toghatja a zsidóság a magyar intenciókat, politikai és kulturális aspirációkat magáévá tenni s csak ez uton értheti meg és teheti magáévá a magyar géniust.

A zsidóság nyilvános szereplésének semmi sem vallja annyi kárát, mint a sajtó. Itt a zsidó elem nemcsak lényegileg ront, hanem kiválólag germanizál is. És pedig mind a két irányban igen sok kárt tesz. Oly tolakodó színben sehol sem tűnik fel a zsidó befolyás mint itt. Az elvtelenség, egyoldalú haszonlesés, szereplési viselkedés és kozmopolita irány képezik azon hibákat, mik a zsidó elemnek a sajtóra való befolyását jellemzik. Általában az tapasztalható, hogy minél finnyásabb természetű valamely tényező, a mire nézve a zsidó befolyás hatása vizsgálódik, annál kirívóbb alakban tűnnek fel ezen káros befolyás rontásai. Ez igen természetes is, azon ellentétesség-nél fogva, a mely egyfelől az ily finnyásabb természetű tényezők és másfelől a zsidóság jellemző tulajdonai között fenállanak. A sajtó pedig és különösen a szabad sajtó egyike a legfinnyásabb intézményeknek. Oly tág tere van itt a rontásnak, ha a tényezőkben, a melyek ezen intézményre közvetlenül befolyanak, elég erkölcsi biztosíték nincs, s józan korlátaikat maguk nem rakják le és nem respektálják: hogy a szabad sajtó egymaga képes teljesen megrontani az államot és társadalmat. A zsidó elem pedig, társadalmi asszimilációjának kezdetleges voltán, mely minden befolyásának alapját van hivatva képezni, abszolúte nem hivatott jelenleg még a társadalom és politika egyik legnagyobb tényezőjét a szabad sajtót befolyásolni. Fájdalom azonban, hogy a zsidó elem a sajtó terén is gyakorolja hivatlan befolyását. De a zsidó elem

ezen káros befolyásának korlátozására vonatkozó nézetek fejtegetése, amennyiben itt lényeges alkotmányos kérdések is érintetnek — igen messze vezetne. Hanem a törvény szolgáinak egyelőre is kötelessége e tekintetben szigorúan őrködni, és minden oly esetet, a mely törvényes megtorlás alá vonható, a legszigorubbán büntetni. A közönségnek művelt és hazafias része úgy is elfordul a sajtónak ezen kinövéseitől. De hogy a speciális zsidó zszurnalisztika fent tudja tartani magát, sőt néhol, mint a fővárosban is, meglehetősen erőt fejt ki: ezen körülmény azt bizenyítja, hogy ezen nemzetietlen és sokszor erkölestelen iránynak, bizonyára leginkább a zsidóság között még mindig igen nagy közönsége van.

A zsidóságnak a sajtó terén tapasztalható rontásait különben gyökeresen szinte csak azon intézkedések által lehetünk képesek megakadályozni, a mely intézkedéseket a zsidóság általános asszimilációjának s a magyar társadalomba való teljes beolvadásának is feltételül jelöltem meg.

Végül a zsidóságnak a közhivatalok viselésére vonatkozó jogát illetőleg konstatálni lehet, hogy viszonyaink e tekintetben elég kielégítők. Bár a zsidó elem magát itt is érvényesíteni igyekszik, de még itt nem hágtat át sem szám szerint, sem befolyásával azon határokat, a melyen túl káros lehetne. Ily tisztségekhez zsidók eddigelé igen korlátolt számmal jutottak. És ez helyesen is van így. A zsidóságnak elébb időre van szüksége, hogy egyéniségének speciális gyarlóságait levetkőzze s a társadalom által, a melyben él, őszintén elfogadva legyen. Csak ez által nyer erkölesi jogosultságot a közügyek képviselésére.

Egyébiránt úgy e tekintetben, mint általában is igen célszerűen járna el a zsidóság, ha új jogait és befolyását mérsékelten és szerényen venné igénybe. A magyar társadalomnak a zsidóság még úgyszólván egészen új eleme skötik ötét is azon társasági szabályok, a melyeket a jövevény kezdetben respektálni köteles. Ha valakit valamely társaságban mint idegent bemutatnak, és különösen ha ott magánál előkelőbbeket is talál, a tisztesség azt kö-

veteli, hogy az illető nem annyira szereplése által feltűnni, mint inkább szerénysége által magát kedveltté, és a társasághoz méltóvá tenni igyekezzen. A jövevény, ha oly társaságba jut, hol eddig helye nem volt, semmi sem képes annyira kedveltté tenni, mint a szerénység; és viszont semmi sem lehet ily esetben visszatetszőbb mint a toladás, feltűnni és szerepelni vágyás az illető részéről. A zsidóság a magyar társadalomnak egy ilyen új eleme, s igen helyesen fog tenni saját érdekében is, ha jogait a társadalomban és az államban egyaránt lehetőleg szerényen veszi igénybe.

A fentebbiekben több részeit érintettem azon befolyásoknak, a melyeket a zsidóság egyenjogúsítása óta nagyobb mértékben érvényesít. Igyekeztem az okokat és okozatokat helyesen állítani össze, és ez által a hibákat és lehetőleg azok gyógyszereit is megjelölni. De az emancipacionális törvény első sorban nem az által hibás, a mi benne van, hanem, a mint már megjegyeztem, az által, a mi belőle hiányzik.

A törvényes intézkedések ezen hiányairól részben már szóltam fentebb azon parallel teendők felemlítése által, a melyeket a teljes egyenjogúsítás átmeneti káros hatásainak enyhítése céljából jeleztem szükségeseknek.

Ilyen egyik leglényegesebb parallel intézkedés lett volna továbbá a zsidók és keresztények közötti vegyes házasságok lehetővé tétele és szabályozása.

IV.

Mielőtt a zsidók és keresztyenek közötti házasságok kérdéséről szólnék, e kérdésnek vallási természetét és a lelkiismereti szabadság szempontjából való jelentőségét is szem előtt tartva, szükséges lesz egy pillantást vetni a zsidó vallásra magára, és azon helyzetre, a melyet ezen vallásfelekezet, mint ilyen a keresztyén társadalmakban és nálunk is elfoglal.

Midőn a zsidóságról, mint a keresztyén társadalom egy tényezőjéről van szó, s különösen midőn ezen elemnek a keresztyén társadalom részére való megnyerése céloztatik: akkor a zsidó vallás elvontan csak mint vallás nem tekintethetik, és nem is jöhet a zsidó, kérdés minden részletére nézve, kivételes helyzeténél fogva a szabad vallás eszméiből folyó oly tekintetek alá, mint aminők az emberiség nagy társadalmában jelenleg úgy számra, mint kulturailag is oly nagy előnyben levő keresztyén vallásokra nézve feltétlenül fenállanak.

Nekem ugyan szilárd meggyőződésem az, hogy az emberi társadalom, nagy és folytonos mozgalmának úgy jelenleg mint jövőre is még hosszú ideig egyik legjelentékenyebb hatása azon erős támadás lesz, melyet a keresztyén társadalmak minden más társadalmak ellen, vagy a saját kebelükben is található szeparatiztikus tényezőkkel szemben is folytatnak és folytatni is fognak mindaddig, míg csak a keresztyén társadalom és kultura, mely tagadhatatlanul legélelképesebb és leghatalmasabb is, az egész emberi társadalmat meg nem hódította. Nem vallásháborúról van itt szó. Ez uton aligha lehetne a nem keresztyén társadalmakat oly sikerrel meghódítani, mint

azon eszközökkel, melyekkel az előrehaladott keresztény társadalmak ma harcolnak: kulturával, munkával, tudománnyal. Nagy, igen nagy és sok tekintetben erős társadalmak azok, melyekkel a keresztény társadalomnak e tekintetben megküzdenie kell. De meg fog küzdeni győzedelmesen. Aki megfigyeli és ellesi az emberi társadalom fejlődésének törvényeit a múltban és jelenben, és képes helyes következtetéssel a jövőbe bepillantani: az nem kételkedhetik egy percig sem a keresztény társadalmaknak e részbeni hivatásáról és bekövetkező sikereiről. Az emberi társadalom fejlődésének törvényei azt bizonyítják, hogy a társadalom az egység, az egyenlőség felé törekszik. És ezt el is fogja érni sok tekintetben. Azon nagy társadalmi kérdésekben, melyek az igazságot birják alapul, amennyire emberileg lehető — minden bizonynyal. S vajjon birhat-e az emberi társadalom dolgaiban valami igazságosabb alappal, mint azon követelmény, hogy mindazon nehézségek lerontassanak, melyek az emberiség testvériségének akadályul szolgálnak, hogy így a legtágabban értelmezett felebaráti szeretet az egész emberiségnek általános dogmájává válhassék nemcsak vallási tekintetben, hanem gyakorlatilag a társadalomban is. És itt kell visszatermem ismét fejtegetésem megkezdett fonalára, a zsidó vallásra mint társadalmi tényezőre, melyet én a keresztény társadalmakban és azokkal szemben oly tényezőnek tekintek, amely a zsidó elemnek a keresztény társadalomba való teljes beolvadása céljából lassanként, az idők folyamán okvetlenül meg fog szünni éppen úgy, amint — hogy nagyobb példát hoztak fel — el kell pusztulnia a keresztény társadalom kulturális inváziója előtt, például a mohamedanizmusnak is. Szóval a zsidó vallást oly tényezőnek kell tekintenünk, melynek az emberi társadalom egyenlősítése érdekében idő folytán, más kisebb-nagyobb felekezetekkel együtt okvetlenül meg kell szünnie.

Talán azt mondhatná valaki, hogy ezen most felállított tétel nagyon is merész és túlságosan őszinte. Őszinteségét nem tagadom, mert az érdeme. Merész és szigorú voltát, azonban tagadnom kell. A gyakorlati élet ezen

tételnek igazat ad, mert a zsidóság műveltebb részét már jelenleg is csak tradíciók és előítéletek tartják meg tételeikben különben is nagy részt feladott vallásuk mellett. Ez sem vád nem akar lenni, sem támadás: hanem őszinteség. Minden művelt és őszinte zsidónak el kell azt ismernie, s be kell vallania, hogy a keresztény társadalomba való belépés, a zsidóságra nézve vallási tekintetben is kulturai és társadalmi szükségesség. Fájdalom, hogy a gyakorlatban ezen őszinte igazság felett eddigelé a zsidóság nagy részénél üres tradíciók és előítéletek győzni tudtak: de hiszem, hogy ezen mozgalom tovább fejlődésével s az emberi társadalom folytonos haladásával ezen körülmény meg fog változni bizonyára.

De az tagadhatatlan már is, hogy a művelt és felvilágosodott zsidóság ezen most említett szükségességnek élénk tudatával bír, s csak biztató lökésre vár. Mert lehetetlen is volna, hogy a felvilágosodott zsidóság fájának és gondolkodásmódjának gyakorlati jellemvonása mellett a gyakorlati életnek éppen ezen intését és követelését meg ne értené. És bizonyára meg fognak történi az e részben fenálló előítéletek, s az e tekintetben jelenleg csak lappangó meggyőződés a gyakorlatban is érvényre emelkedik azonnal, mihelyt a zsidó elemben több lesz az erkölcsi bátorság s az e részben kifejlődő mozgalomban több lesz az őszinteség.

Ezeknek előrebocsájtása után indokolva lesznek a zsidók és keresztények közötti vegyes házasságokra nézve alább előadandó azon nézetek, amelyek az elméleti szabadvallás doktriner követelményeinek bizonyára nem felelnek ugyan meg, de véleményem szerint a mi viszonyaink között nemesak a magyar társadalom érdekei szempontjából helyesek, de magának a zsidóságnak őszinte és intenzív beolvadását is hivatva vannak előmozdítani. Különben annyit általánosságban is meg kell itt jegyezni, hogy azon korlátlan imitált szabadság, amit a mi exaltált szabadelvűjeink oly sokszor hungoztatnak, nálunk, a mi viszonyaink mellett, a magyar államiság érdekét te-

kintve, sem lelkiismereti, sem társadalmi, sem politikai tekintetben — nem mindig alkalmazhatók.

Tagadhatatlan az, hogy a zsidók és keresztények közötti vegyes házasságok rendezése a zsidó kérdés megoldásának egyik leglényegesebb és legkényesebb részét képezi. Itt is azonban, mint általában ezen elhanyagolt kérdésnek minden részletére nézve azon panasz merül mindenek előtt fel, hogy a törvényhozás az egyenjogúság kimondásának jelen tizenötödik évében sem tett kötelességének eleget. Nem tudható, hogy a kormányt, mint a törvényhozás kezdeményezőjét e tekintetben mi akadályozza. De indokai e tekintetben inkább bátortalanságból és tájékozatlanságból származnak, és aligha bírnak azok elfogadható alappal. Mert kiesinyes akadályok, talán személyes vagy párttekintetek ily kérdésben számba nem vehetők — bárhonnan jöjjenek is azok. És alig is hihető, hogy a mi józan magyar egyházaink — mint amelyek itt leginkább érdekelték — e kérdésnek igazságos és célszerű megoldása elé komoly akadályokat gördíteni akarnának. Itt igen jelentékeny nemzeti célok forognak fenn, s hálátlanság és hazafiatlanság lenne bármely egyház részéről is, ha útjába akarna állani itt a nemzeti érdekeknek. De ezt feltenni sem lehet azon esetben, ha e kérdés megoldása az érintkező igazságos érdekek mind-egyikének figyelembevételével történik. Ezen különböző érdekek teszik e kérdést különösen kényes természetűvé, és ezeknek összeegyeztetése képezi egyszersmind ezen kérdés célszerű megoldásának kulcsát. Mert nemcsak azért kényes természetű ezen kérdés, mivel a polgári házasság kérdése, — amely intézmény ezen vegyes házasságokra nézve egyetlen módozatnak lenni látszik — már általánosságban is kényes természetű, de a zsidó kérdést illetőleg különösen azért is, mert mindenesetre nagyon megfontolandó dolog, hogy ezen intézmény mily feltételek mellett lehet célszerű specialiter a zsidó kérdés szempontjából is. Amint már fentebb kifejtettem, a zsidó kérdés az emberi társadalom oly kinövésének, s maga a zsidó vallás és felekezet oly korhadtt intézménynek tekin-

tendő. melyeknek idő folytán a keresztény elemeknek hasonlíthatlan számaránya, úgy erkölcsi és kulturális fensősége folytán okvetlenül el kell pusztulnia, illetőleg ezen felekezetnek úgy társadalmilag mint vallásilag is a keresztény társadalomba be kell olvadnia. A végecélja a zsidó kérdés megoldásának csak ez lehet — egyéb nem. De ezen végecéll még távol van, s a kérdés ezúttal itt, a vegyes házasságok szempontjából az, hogy most, átmenetileg, a zsidó kérdés jelen fejlődési fokához mérten, minő alakban és feltételek mellett lehet ezen intézménytől oly sikert várni, amely mellett egyfelől nem lesz megakadályozva a zsidóságnak most jelzett teljes és tökéletes beolvadása a keresztény társadalomba az által, hogy ez úton vallásuk megtartásával is eszközölhetik a legszorosabb vérvegyülést a keresztény elemekkel: de másfelől pedig viszont meg lesznek akadályozva azon visszasságok, amelyek a jelen viszonyok között, a keresztények és zsidók közötti házasságoknak hazai törvényeink szerint lehetetlen volta következtében, a gyakorlati élet tanúsága szerint nem ritkán előállanak. Mindenesetre nagy kérdés itt az, hogy nem fog-e a különben is gyenge magyar elemnek és társadalomnak még nagyobb gyengítésére szolgálni az oly sok idegen elemet magában foglaló zsidósággal való ily vegyítése különösen addig, amíg a magyar társadalomnak leglényegesebb anyagi rügői: a közgazdaság, pénzügy és kereskedelem, mint amelyek a zsidóság foglalkozási terének legnagyobb részét szolgáltatják, a jelenlegi idegen befolyást le nem vetkőzik, s önálló magyar nemzeti jelleget nem öltenek? Kérdés, hogy a gyenge magyar elem és társadalom a teljes vérvegyülés által közvetlenné váló zsidó befolyásnak, jelen bomladozó köz- és magán anyagi viszonyai mellett ellent tudna-e állani s le tudná-e azt győzni?

A társadalmi kérdések tüzetesebb fejtegetésénél, és a társadalomra nagy befolyással bíró anyagi és politikai tényezők egymásra való viszonyos hatásának vizsgálata folyamán láthatjuk csak, hogy mily szoros és okozatos összefüggésben vannak gyakran egymással, a látszólag egy-

mástól távol fekvő kérdések is. A zsidók és keresztények közötti vegyes házasságok kérdése például — amint csak most jeleztem — közgazdasági, pénzügyi és kereskedelmi politikánktól is függ. Amint fentebb egy helyen közgazdasági politikánkat a zsidó kérdés egyik leglényegesebb tényezőjéül jelöltem általánosságban is: úgy ilyennek kell jeleznem ezen politikát a zsidó kérdés megoldásának azon részleteire nézve is, a melyek a zsidók és keresztények közötti vegyes házasságokkal vannak összefüggésben. És bármely tényezőjét vegyük is elő a zsidó kérdésnek, ha az okokat és okozatokat helyesen állítjuk egybe, e kérdés megoldásának mindig egy és ugyanazon főforrására bukkanunk: közgazdasági és pénzügyi viszonyainkban. S valóban itt is hangsúlyoznom kell azon tételt, hogy a zsidó kérdés alapos megoldása nem az emancipáción, nem is a vegyes házasságokon kezdődik; hanem az önálló közgazdasági és pénzügyi politikán. És a vegyes házasságok intézményéről a zsidósággal szemben tulajdonképen csak akkor lenne helyén szólani, ha e kérdés helyes megoldásának legelső feltételét teljesítettük, az ország teljes anyagi függetlenségét tetlegesítettük, s kereskedelmünket, ipárunkat, pénzügyünket, szóval egész közgazdaságunkat belterjes nemzeti alapra fektettük. Csak ekkor és ez által lesz a magyar társadalom olyan erős, hogy az idegen elemeket asszimilálhatja. Mert mint mindenben, úgy a politikai és társadalmi célokra nézve is, lehetetlen a helyes eredményt elérni ott, ahol a megoldást célzó tények sorrendje fordítva állapítatik meg. És különösen nem lehet helyes deklarációkon kezdeni oly társadalmi és nemzeti érdekű kérdések megoldását, amelyek legnagyobb részt közgazdasági okokból származó társadalmi hibákban lelik alapjukat.

De nem azért mondom ezeket, mintha talán e kérdésnek ezen részét kicsinyleném, vagy talán azon egyszerűen átsiklani akarnék. Csak konstatálni akartam azt, hogy a zsidók és keresztények közötti házasságoknak a zsidó kérdéssel szemben lehető szerepét illetőleg szükséges voltát teljesen megítélni, — valamint a módozatot,

amelyben az célszerűen nálunk is behozható lesz, kellőleg megválasztani tulajdonképpen csak akkor lennénk képesek, amikor anyagi viszonyaink teljesen függetlenül nemzeti irányban fejlődtek ki, s a magyar társadalom a zsidósággal szemben teljes asszimiláló erejével léphet fel, s e tekintetben is normális viszonyok állnak elő.

Annyit azonban általánosságban alighanem már most is tévedés nélkül lehet felállítani, hogy a vegyes házasságok módozata a zsidó kérdés sikeres elenyésztetésének szempontjából, úgy másrésről a magyar társadalom és nemzeti érdekek figyelemben tartása mellett semmi esetre sem lehet olyan, amely a zsidóságnak éppen a keresztényekkel való házasságok által eddig is tapasztalt végleges, vallási beolvadását akadályozni képes. E módozatnak tehát lehetőleg olyannak kell lenni, mely a zsidóságnak a keresztény társadalomba való végleges, vallási beolvadását is inkább előmozdítja, vagy legalább e tekintetben kibúvó ajtóul ne szolgáljon. Mert amint fentebb már kifejtettem, a zsidó kérdés nálunk ezen osztálynak nemzeti, közös magán gazdasági és társadalmi életünkre egyaránt jelentékeny és különleges befolyásánál fogva, ahol azoknak más országokkal összehasonlítva aránytalanul nagy a számuk, s nagy részük rövid idejű jövevény: ily körülmények közt a zsidó kérdés éppen nem lehet sem a feltétlen szabad vallásnak, sem minden tekintetben a szélesen értelmezett társadalmi és politikai szabadságnak Kérdése.

Igy például a zsidók és keresztények között szabályozandó házasságokra nézve, véleményem szerint ki kellene mondani azt, hogy az ily házasságokból származó mindkét nembeli gyermekeknek a keresztény egyházak valamelyikéhez kell tartozniok. Úgy gondolom, hogy ha e kérdést nem a vallásszabadság sablonai szerint, hanem a zsidó kérdés természete és helyes célja, — úgy másrésről a mi társadalmi, anyagi és nemzeti viszonyaink szerint ítéljük meg: ezen intézkedés a zsidóság által sem lehetne alaposan kifogásolható. Mert minden felvilágosodott zsidónak ösztönszerű tudomással kell birnia arról, hogy a zsidó elemnek a keresztény társadalom által előbb utóbb meg kell emésztetnie.

Egyébiránt a polgári házasságról szólva, lehetetlen itt fel nem említeni azon tapintatlan modort, melylyel nálunk a sablón-demokracia eszélytelen prókátorai e kérdést, éppen az e kérdésben is igen befolyásos tényezők előtt kompromittálták és népszerűtlenítették az által hogy azt, mint egyház- és vallásellenes intézményt fejtegették és indokolták. Mert a polgári házasság helyesen alkalmazva, az egyházaknak és vallásoknak nálunk legalább éppen nem derogálhat. Nekünk a polgári házasság intézményére különösen némely magyar állami és nemzeti érdekek szempontjából van szükségünk, nem pedig holmi divatos egyházellenes ideák kedvéért. És oly polgári házasságot, mely a mi multban és jelenben is szabadelvű és józan magyar egyházainkat indokoltan provokálhatná: okszerűen nem is akarhatunk.

De nem lehet itt céloim a polgári házasságról általánosságban szólni. A felszólalásnak ezen kérdést illetőleg csak annyiban lehet itt helye, amennyiben az a zsidó kérdéssel tagadhatatlanul összefügg. Amiket fentebb példakép, a keresztények és zsidók közötti házasságokra vonatkozólag elmondottam, azok is inkább csak irányelveket jelöltek meg a kérdésnek ezen részletére nézve.

Különben amint már említettem, mindezen momentumok a zsidó kérdésben csak másodrendűek. Mert ezen kérdés helyes megoldása céljából nem annyira a zsidóságot, mint inkább első sorban a magyar társadalmat kell közzgazdaságilag emancipálni.

Azonban mindezek dacára sem kicsinyelhető azon eredmény, amely a zsidók és keresztények közötti házasságok lehetővé tétele által elérhető lesz. Különben is ily kérdéseknél a teljes eredmény ritkán függ csak egy tényezőtől. Rendszerint a tényezők egész sorának közreműködése teszi az eredményt teljessé. Így van ezen kérdésben is. Es éppen ezért igen kívánatos, hogy a zsidók és keresztények közötti házasságok mielőbb rendeztesse-
nek, illetőleg lehetővé tétessenek.

V.

Igyekeztem ezen fejtegetések fonalán a felállított tételeket az igazság és őszinteség világánál tisztán feltüntetni. Nem hallgathattam el egy részről semmit, bármennyire személyes természetű, finnyás vagy odiozus lett legyen is az. De másrészt igyekeztem az okok és okozatok helyes csoportosításánál keresni az igazságot.

Sokan azt állítják, hogy hibás eljárás az, ha a zsidó kérdéstről, és különösen az ezen osztály részéről tapasztalható visszaélésekről és gyarlóságokról szólva, egyesek hibáiért egy egész osztály tétetik felelőssé. De ezen szemrehányás nem jogosult. Aki őszinte és igazságos akar lenni, annak el kell ismernie még zsidó létére is, hogy ezen osztálynak vannak ma is általános és speciális gyarlóságaik — különösen nálunk, társadalmunk asszimiláló erejének hiányai folytán. Nem állítom, hogy nincsenek olyan zsidók, akik ezen gyarlóságoktól többé-kevésbé mentesek. De nem ezek képezik a többséget. Ez a nagy kisebbség, tehát a kivétel. E kivételek az általánosságban való szolásnak útjában nem állhatnak. A többség, a szabály, azon kontingens, amely az említett speciális gyarlóságokban osztozik. Maguk közt a művelt zsidók közt is csak kevesek azok még ez idő szerint, akik ezen gyarlóságoknak bizonyos takart és simított alakjától teljesen mentesek. De ez nem is lehet másképpen, ha a zsidóság természeti tulajdonságainak azon geneziséf tekintjük, amelyet ezen fejtegetések elején előadtam. Ezen tulajdonságok, amint lassan, hosszú idők során keletkeztek és szívósodtak meg, úgy csak idő múltán fokozatosan változhatnak át.

Nekem ugyan e tekintetben meggyőződésem, hogy azon nagy természeti törvény, amelyet Darwin a fajok átalakulására nézve felállított, s melynél fogva az egyéni tulajdonságok a fajoknál csak több nem zedéken keresztül változhatnak át: a zsidóságra is teljes mértékben érvényes.

De a zsidóság ezen fokozatos átalakítására, s a keresztény társadalomba való beolvadására aligha lennének elősegítő hatással az erősebb kényszer rendszabályok. Az ily cél elérésére kölcsönös jó akarat és közeledés szükséges.

Mert mi az igazságos célja azon mozgalomnak, melyet a keresztény társadalom a zsidó elemmel szemben, több kedvezőbb sikerrel megkezdettek és fentartanak. Nem értem itt most azon támadó mozgalmat, melyet a keresztény társadalmak némely elemei tútféltékenységből indítottak meg helyel-hellyel a zsidóság ellen. Itt azon mozgalmat értem, melyet a keresztény társadalmaknak nem zsidó ellenes tényezői a zsidósággal szemben oly sok jó akaráttal folytatnak. Ezen mozgalom az emberiség iránti őszinte szeretet legtisztább forrásából fakad. Alapja a legszebb Krisztusi tan: a felebaráti szeretet, mely az emberiségnek úgy összeségében mint egyéneiben való szeretét a legtágabb körre kiterjesztve: ellenségeinknek is őszinte szeretét hirdeti. Valóságos Isteni tan. Egyetlen alapja az igaz vallásnak, mert szeretet nélkül az ember nem élhet, s az emberi társadalom fenn nem állhat; mert ez gyógyszer szamos, az emberi gyarlóságból eredett rossznak, s megakadályozója sok hiba és baj keletkezésének. S ha el is jöhet valaha azon idő, midőn a vallások, mint gyarló emberek által kezelt intézmények jelen alakjukban megsemmisülnek: a szeretet vallását ezen veszély nem fenyegetheti. A szeretet az emberek közül ki nem halhat; az csak az emberrel együtt pusztulhat el a földről, mert a szeretet életető eleme az emberi társadalomnak, mely mindig épít, mindig jóra munkál, és nem ront soha.

Ezen szeretet képezi alapját azon mozgalomnak, melylyel a keresztény társadalmak a zsidó elemet — sok tekintetben, és különösen társadalmilag — még jelenleg is nyomott helyzetükből teljesen kiszabadítani, s az emberiség közszeretének általános kötelékébe befogadni törek-szenek.

De bár a most mondottak igen jelentékeny morális tényezők a zsidó kérdésben, mégis az ily pusztán és kizárólag erkölcsi motivumok által aligha volna lehetséges ezen, vagy bármely más gyakorlati kérdést is megoldani, s a kitűzött célt elérni. Csupa jóakarattal gyakorlati kérdést megoldani nem lehet. Az eredményhez kézzelfogható tényezők és hatások is szükségesek. Az erkölcsi tényezők amazok nélkül hatástalanok, sőt nem is keletkezhetnek. Ezért első feltételei a zsidó kérdés helyes megoldásának is a kézzelfogható tényezők. És kiválólag elsők ezen tényezők ezen kérdésnél, amely kérdés különösen anyagi érdekekkel van összefonódva. És a mi zsidó kérdésünk csak az által lesz megoldható, ha anyagi viszonyaink minden tekintetben érdekeink szerint, önállóan fognak berendeztetni.

Solut
Kétségtelen másrésről az is, hogy — amint már említve volt — ellenséges, vizzályt szító intézkedésekkel célt érni nem lehet. A keresztény társadalmaknak, s így a magyar társadalomnak is meg kell barátkozni azon eszmével, hogy a zsidóságot nem magából szeparálni, de azt megemésztenie kell. Legyen a társadalom különösen az anyagi érdekek szempontjából erős. Kezdjen a nemzet erőteljes intenzív anyagi politikát. Fejlesztse ki és növelje ez által a takarékoság erényeit. Tegye a kereskedést, a pénzt, szóval kultur-gazdaságát magyarrá: akkor lehetlenné fognak válni lassanként azon támadások, amelyeket mai zilált anyagi viszonyaink mellett anyagi és nemzeti érdekeink szempontjából a zsidóság részéről tapasztalunk. Teremtsünk erős magyar társadalmat, és fokozatosan szelidülni fog es meg is szűnik a mi zsidó kérdésünk éppen úgy, amint nincsen ilyen számba vehető kérdése Európa erős társadalmainak egynek sem.

Az erőszakos intézkedések e kérdésben csak reakciót fognának előidézni, s a régi állapotokat tartanák fenn. Mert ne feledjük, hogy a zsidóság speciális gyarlóságainak kifejlesztésében nagy részük van azon kényszer-rendszabályoknak, amelyek a zsidóságra nézve a régi korban fenállottak, és azon lealázó modornak, a melyet a keresztény társadalmak a zsidósággal szemben két ezredéven át fentartottak. Ezt folytatni a keresztény társadalmaknak célja nem lehet. De éppen ellenkezőleg, a multnak ezen hibáit helyrehozni, s a zsidóságot a keresztény társadalom részére megnyerni lehet a helyes cél kizárólag,

Ezzel azonban még nincs az mondva, hogy a gyengébb társadalmak összetett kézzel nézzék a zsidó kérdés jelen átmeneti korszakának e részbeni bajait és gyarlóságait. Amint már fentebb kifejtettem, ezen korszakban bizonyos eszélyes óvrendszabályok nemesak a társadalomra nézve kívánatosak, de sőt magának a zsidóságnak érdekében is szükségesek. Es a helyes megoldásnak ismérve e kérdésben kiválólag az, hogy az e részben követett politika mily szerencsével képes a zsidóság asszimilációjára szükséges jóakaratot és közeledést, az átmeneti óvrendszabályokkal összeegyeztetni.

De a kölcsönös jóakarot és őszinteség még most számos akadálylyal küzd keresztény és zsidó részről egyaránt. Pedig a társadalmi asszimiláció, ami pedig a zsidó kérdés helyes megoldásának egyik első feltételét kepezi, jórészt ettől függ. Ezen akadályok jelentékenyebbjeiről, amelyek részint társadalmi, részint köz- és magán gazdasági okokból származnak — már fentebb szólottam. Van azonban a két fél között szükséges társadalmi simulásnak és közeledésnek más aprólékos akadályai is. Ilyen, hogy egyet említsek, a magyar fajnak gyakran tapasztalható tapintatlan büszkesége, melylyel az idegen elemeket beolvasztás helyett még eltávolítja magától. S ideje is volna már, hogy a magyarság levetközze azon sértő rá-tartást, amely nemesak a zsidóságnak, de nemzetisége, inknek társadalmi asszimilációját is akadályozza az által-hogy a nem magyar származást gúnyja tárgyává teszi, s

Mesures
Provisaires
et autres

ez által a különben is idegen elemeket még jobban elidegeníti magától. Ez a magyar társas életnek egy veszedelmes sportja, amit mindenütt tapasztalhatni főleg oly vidékeken, ahol a magyar elem valamely nemzetiséggel vegyülve és e felett túlsúlyban van. Ez a helytelen módor amennyire kicsinyes, éppen annyira káros is. Magyar ember a helyett hogy az idegen származásuak közeledését szívesen venné és őket társadalmilag elfogadná: ellenkezőleg addig kutat, keresgél, amig kisüti, hogy tulajdonképpen az illető nem is magyar, hanem tót, rác, német vagy oláh. Ez a visszautasítás aztán bizon nehezen esik az illetőnek, s nincs más menekülése, mint vissza menni oda ahonnan jött, s csinálja tovább a nemzetiségi kérdést. Így van ez sok tekintetben a zsidóval is. A magyar társasélet e tekintetben igen hibás. Azon nagy társadalmi bajokon kívül, amelyeket ezen értekezés fonalán a magyar társadalomra nézve megjelöltem, még ilyen kicsinyes, de igen káros mizériákkal is kell küzdeni a magyar társadalomnak.

De ha a magyar társadalom hibás e tekintetben, bizon nem hibátlan a zsidóság sem. És mindazon gyarlóságok, amelyek zsidó részről a magyar köz- és magán anyagi, társadalmi és nemzeti érdekek megrontására hatnak: egyszersmind igen természetesen káros hatással bírnak és akadályul szolgálnak a társadalmi vegyülés szempontjából is. Ezen társadalmi akadályok elhárítása mindkét félnek közös kötelessége.

Hanem amint fentebb előadtam, a zsidóságnak a keresztény társadalomba való beolvadása nemcsak társadalmilag, de idő folytán lassanként vallási tekintetben is kilátásba helyezhető. Ez pedig alig érhető el társadalmi közeledés nélkül.

Azt mondják ugyan sokan a zsidóság vallási beolvadására nézve, hogy a kikeresztelt zsidók még rosszabbak a valóságos zsidónál. Hát hiszen ez általánosságban egy kicsit merész állítás ugyan, mégis én nem akarom

kétségbe vonni azon eshetőséget, hogy némely kikeresztelt zsidó, nem vethetvén le mindjárt az első generációban gyarlóságait, a keresztény elembe való tényleges belépésének kedvező körülményeit is kiaknázza. De ha el ismerem is ezt, még sem fogadhatom el, még ilyen esetekben sem, ezen ellenvetést indokul a kikeresztelkedések ellen. A zsidó elemet a keresztény társadalomnak másképpen meg nem emészthetik: mintha magukba inkorporalják. És ezt a bekebelezést megkezdeni csak kell. Azt úgy is tudjuk, hogy a keresztvív momentán nem mossa el a zsidó természetet. De már azt a csodát ám megteszi, hogy ez uton alkalom szolgáltatván a zsidónak a teljes beolvadásra és vérvegyülésre, ha talán az első nemzedék nem is, de a további nemzedékek fokozatosan levetkőzik zsidó eleiknek ferdeségeit. Aztán meg bevallhatjuk azt is, hogy bizon a magyar fajnak az ilyféle vérvegyülés nagyon előnyére fog válni, mert nagyon el kelne nekünk egy kis zsidó természet. S bizon a mi zsidó kérdésünkben a magyar faj anyagi könnyelműsége igen jelentékeny tényező gyanánt szerepel.

Végül lehetetlen ezen fejtegetések befejezésénél újlag is összes elhanyagolt anyagi érdekeinkre nem utalni, amely tényező nemcsak a mi zsidó kérdésünknek, de meggyőződésem szerint öszes állami, politikai, nemzeti, társadalmi és kulturai ügyeinknek, sőt magának létezésünknek is alapját, feltételét képezi. Fentebb kifejtettem, hogy az anyagi kérdések, nálunk kivált, nemzeti, állami és társadalmi gyengességünk folytán nemcsak pusztán anyagi természetűek, de hatásukban kiváló állami, társadalmi és nemzeti természettel és befolyással bírnak. S valóban, ha a nemzet nem lesz elég erős anyagi érdekeit még idejében megvédeni; ha a hatalmat nálunk még továbbra is oly hivatlan politikusok tartják kezükben, kik az anyagi érdekek iránt mint az államoknak és társadalomnak jelenlegi létfeltételei iránt úgyszólván semmi érzékkel sem bírnak; ha politikánk örökösen idegen érdekeket szolgál, s nyomorúságos voltának indokául min-

dig csak a gyáva kényszerűséget hangoztatjuk: akkor a magyar államiságnak és nemzetnek fokozatos súlyedése és gyengülése kétségtelen, és a zsidó kérdés még igen alárendelt helyet fog elfoglalni, sőt foglal el már is azon jelentékeny veszélyek között, amelyek ily viszonyok mellett, állami létünket és nemzetünket végromlással fenyegetik.

DE SALLAUD CEZA

AIGNER LAJOS KIADVÁNYAI.

A PETŐFI-TÁRSASÁG KIADVÁNYAI.

(Előfizetési áron csak a társulat tagjai és a »Köszörű« előfizetői kapják.)

I. folyam. (Előfizetési ára 5 frt, kötve 7 frt 50 kr.)	
Balázs Sándor. Vig elbeszélések 1 frt 50 kr., kötve	2.50
Endrődi Sándor költeményei 2 frt, kötve	3.—
Jókai Mór. Észak honából. Muszka rajzok 1 frt 20 kr., kötve	2.20
Vértési Arnold. A nyomoruság iskolája. Regény 1 frt 50 kr., kötve	2.50
Zichy Géza gróf, költeményei 1 frt, kötve	2.—
II. folyam. (Előfizetési ára 5 frt, kötve 7 frt 50 kr.)	
Abonyi Lajos. Itt a szép Alföldön. Népies elbeszélések 1 frt 60 kr., kötve	2.60
Lanka Gusztáv. A múltból a jelennek. Emlékjegyzetek 1 frt 60 kr., kötve	2.60
Petőfi évkönyv. (A cydoni alma. Éjszaka ki-től stb.) 1 frt 50 kr., kötve	2.40
Szana Tamás. Molière élete és művei 1 frt 50 kr., kötve	2.50
Váradai Antal. Az én világom. Költemények 1 frt, kötve	2.—
III. folyam. (Előfizetési ára 5 frt, kötve 7 frt 50 kr.)	
Balázs Sándor. Tarka képek. Beszély- és rajzgyűjtemény 2 kötet 3 frt 20 kr., kötve	4.80
Teleki Sándor gróf. Emlékeim. 2 kötet 3 frt 80 kr., 2 kötetbe kötve egy díszkötésben	5.30 5.50
IV. folyam. (Előfizetési ára 5 frt, kötve 7 frt 50 kr.)	
K. Papp Miklós válogatott tárcacikkei.	
Teleki Sándor gróf. Emlékeim III. kötet.	
Teleki Sándor gróf. A barna paraszt felesége. Regény.	
A könyvkiadó-vállalaton kívül jöttek:	
Endrődi Sándor újabb költeményei 2 frt, kötve	3.—
az előbbi kötettel együtt, egy díszkötésben	4.50
Szász Gerő újabb költeményei 1 frt 50 kr., díszkötésben	2.50
Szász Gerő Rolandné. Tragédia 5 felvonásban 1 frt 50 kr., díszkötésben	2.50

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

1.	Obernyik Károly: Beszélyek	20 kr.
2.	Tolnai Lajos: A sonnari Fényes Ádám ur. Elbeszélés	20 kr.
3.	Sacher-Masoch: Holdas éj. Beszély	20 kr.
4.—5.	Anyos Pál költeményei, kiadta Abafi Lajos.	40 kr.
6.	Aristophanes: A békák. Vigjáték	20 kr.
7.	Erekmann-Chatrian: Francia életképek	20 kr.
8.	Turgenyev: A fatalista. Beszély	20 kr.
9.—10.	Szerelmi népdalok. Kiadta Abafi Lajos	40 kr.
11.	Czakó Zsigmond: Leona. Tragédia	20 kr.
12.	Rényi Rezső: Petrarca mint hazafi, tudós és költő	20 kr.
13.—14.	Tréfás népdalok, kiadta Abafi Lajos	40 kr.
15.—17.	Castelar: Lord Byron élete	60 kr.
18.—19.	Gaskellné: Mély titok. Beszély	40 kr.
20.	Struensee Gusztáv: A Wallisból. Elbeszélés	20 kr.
21.—23.	Virághalmi F.: A cserepár naplója. Regény	60 kr.
24.—25.	P. Szathmáry Károly: Képek a középkorból	40 kr.
26.	Pontmartin: D'Aurebonne marquisné. Beszély	20 kr.
27.	Phaedrus: Aesopi mesék. Ford. Sárvári Jakab	20 kr.
28.	Wilkie Collins: Két beszély	20 kr.
29.—30.	Göcseji népdalok. Kiadta Abafi Lajos	40 kr.
31.	Tennyson: Enid. Király-idyll	20 kr.
32.—33.	Szana Tamás: A két Kistalud	40 kr.
34.	Turgenyev: Az óra. Egy aggastyán elbeszélése	20 kr.
35.	Várady Antal: A szív örvényei. Két költői beszély	20 kr.
36.	Caballeró: Elbeszélések. Spanyolból: Szulik József	20 kr.
37.	Sealsfield K.: Egy túlvilági adósság	20 kr.
38.—40.	Tóth Kálmán: Irka-firkák. Beszélyek, rajzok stb.	60 kr.
41.—43.	Margitay Dezső: Föltámadás után. Elbeszélés	60 kr.
44.—45.	Tóth Ede: A falu rozsza. Népszinmű	40 kr.
46.—47.	Tóth Ede: A tolongó. Népszinmű	40 kr.
48.—50.	Abafi Lajos: Mikes Kelemen	60 kr.
51.—52.	Tóth Ede: A kintornás család. Népszinmű	40 kr.
53.	Moller Ede: Arany János tetemre hívása	20 kr.
54.—55.	Brankovics: Shakespeare jellemkepei	40 kr.
56.—58.	Éjszaki Károly: A cydoni alma	60 kr.
59.	Bolgár Mihály: A régi arabok	20 kr.
60.	Bayr Ferenc: Czuczor Gergely élete és költészete.	20 kr.
61.—63.	Kerékgyártó Elek: Tompa Mihály költészete	60 kr.
64.—65.	Irmei Ferenc: Az aranypróba	40 kr.
66.—67.	Turgenyev: Boldogtalan. Regény	40 kr.
68.—69.	Sheridan: A rágalom iskolája	40 kr.
70.	Grillparzer: A szegény muzsik	20 kr.
71.—78.	Neményi Ambrus: Kortörténelmi rajzok. 2 kötet	60 kr.
79.—80.	Kvassay Ede: Megtörték egymást	40 kr.
81.	Turgenyev: Három találkozás	20 kr.
82.—84.	Makróczy János: A becület szegénye	60 kr.
85.—86.	Tóth Ede: A névtelen hősök	40 kr.

